

Kirke og kongemagt i Sønderjylland 1330-1431

Forholdet mellem Slesvig domkapitel og Haderslev kollegiatskapitel med særligt henblik på den danske kongemagts kamp for Sønderjylland i senmiddelalderen

Af Kjartan Fester Thaysen

Indledning

Forskningshistorisk rids

Den historieskrivning, der i forrige århundrede beskæftigede sig med Sønderjylland, er præget af det opbrud, der skete i dette område. Den politiske kamp betjente sig af historiske argumenter, og historikernes opgave blev at levere disse. Fra dansk side udgav Københavns Universitet fire bind med den sigende titel *Antislesvigholstenske Fragmenter*. Fra holstensk side arbejdede historikerne på at vise, hvorledes Sønderjylland og Holsten var sammenvoksede i forvaltning og forfatning.¹ Efter 1864 var formålet ikke længere at levere argumenter i den politiske kamp.

Fra dansk side er især Kr. Erslevs monografier over dronning Margrethe og Erik af Pommern blevet stående.²

Kr. Erslevs arbejder med de sønderjyske forhold er, med hans egne ord, udtryk for »en roligere overvejelse«.³ Kr. Erslev ser ikke uden sympati på de holstenske grevers argumentation og sætter »de faktiske forhold« i modsætning til kong Eriks teoretiske argumenter.⁴ På trods af anden uenighed er Kr. Erslev her i god overensstemmelse med A. D. Jørgensen, når denne i forbindelse med forleningen i 1396 erklærer: »Det er klart, at greverne ikke har vovet åbent at frasige sig lensforholdet, men at de på den anden side igen er fremkommen med påstanden på, at deres frie arveland kun ved en ydre skik var knyttet til Danmark, på samme måde som Holsten kun ved en ydre skik, der tilmed alt nu var så godt som gået i glemme, var knyttet til det tyske kejserdømme.«⁵

Fra slutningen af forrige århundrede er historieforskningen vedrørende Sønderjylland ofte foregået i et venligt samarbejde danske og tyske imellem. Traditionen fra før 1864 lader sig dog ikke fornægte, når Slesvig bispedømme sidestiles med de holstenske bispedømmer og behandles på samme måde som disse i en afhandling af Andrea Boockmann i Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte fra 1978. Alene titlen: *Slesvig og Holstens historie*, der udkom på Politikens Forlag i 1981,

godtgør, at man fra dansk side ikke ganske har opgivet det synspunkt, der drev historieforskningen før 1864.

I anledning af Slesvig bispedømmes 1000 års jubilæum udkom fra dansk side i 1949 et festskrift med titlen: *Slesvigs delte bispedømme*. Heri gør K. J. Jensen opmærksom på, at i de år, ærkebiskoppen havde overdraget administrationen af Slesvig stifts nordlige del til haderslevkanniken. Niels Ulfstand og Flensborgpræsten Peter Riggelsen, var Haderslev kollegiatskapitel faktisk og juridisk ligestillet med domkapitlet i Slesvig.⁶ Dette udsagn genfindes i H. V. Gregersens disputats fra 1974: *Plattysk i Sønderjylland*, og er det grundtema, hvorpå H. V. Gregersens disputats er bygget.⁷

H. V. Gregersen påviser, at sindelagsudviklingen i Sønderjylland er betinget af den sproglige udvikling, der igen er betinget af den kirkelige udvikling. Derfor er grænsedragningen i 1920 en konsekvens af den kirkelige udvikling. H. V. Gregersen ser fortykkningen af Slesvig domkapitel som en langsom, snigende proces, også i Senmiddelalderen. Med sin disputats fører H. V. Gregersen traditionen videre fra C. F. Allens *Det danske Sprogs Historie*,⁸ der udkom i 1857 og den endnu ældre Erik Pontoppidans *Det Danske Sprogs Skiæbne udi Sønder-Jylland* fra 1745.⁹

Det samme kan ikke siges om Esben Albrechtsen, når han i sin disputats fra 1981: *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404*, skriver: »Derimod er det ikke frugtbart at opfatte kampen om Sønderjylland. 1375-1435 som en nationalkamp mellem to folk. Det var en strid mellem herrer, og med fyrster, grever, bisper, riddere og svende som hovedpersoner«. ¹⁰ I denne holdning ligger E. Albrechtsen tæt på Kr. Erslev. E. Albrechtsen redegør i sin disputats for de holstenske stormænds indvandring fra 1375 til 1404 og forleningerne i 1386 og 1396. Hvor E. Albrechtsen slipper, er Kr. Erslev gået videre i sin monografi: *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens opløsning*.

I den følgende undersøgelse vil H. V. Gregersens hypotese om en langsom fortykning af Slesvig domkapitel og en splittelse af stiftet i en sydlig og en mere danskpræget, nordlig del repræsenteret af Kollegiatskapitlet i Haderslev allerede før 1375 blive efterprøvet.¹¹ Endvidere vil undersøgelsen beskrive og diskutere forholdet mellem dom- og kollegiatskapitel i tiden 1375 til 1431, og endelig vil der blive gjort rede for den danske kirkes holdning i striden om Sønderjylland, og hvorledes kirken og kong Erik stillede sig over for hinanden i Kejserprocessen.

Undersøgelsen vil blive foretaget under hensyn til de to modsatrette-

de tendenser: en national holdning repræsenteret af H. V. Gregersen og en neutral repræsenteret af Kr. Erslev og E. Albrechtsen.

Historisk forløb

Kirken i Sønderjylland virkede i årene 1330 til 1431 under vanskelige kår. De mange pantsættelser af byer og landsdele til de holstenske grever under kongerne Erik Menved og Christoffer den 2. havde ført til, at de holstenske grever var de egentlige magthavere i Danmark. Dette forhold blev først vendt ved kong Valdemar den 4. Atterdags tronovertagelse i 1340. Kong Valdemar genrejste riget dels ved at indløse panterne dels ved at anvende magt. Holstenerne blev trængt tilbage. I 1375 døde både den sidste sønderjyske hertug af Abelslægten (Henrik) og kong Valdemar. Arvefølgen var ikke givet hverken i hertugdømmet eller kongeriget. Herved opstod et magttomrum i Sønderjylland, hvor de holstenske grever uhindret sad inde med magten. Sønderjyllands stilling i forhold til den danske kongemagt blev først søgt fastlagt i 1386, da Schauenburgerne blev forlenet med landet. Det var den lensed, der skulle gentages i 1396, da Erik af Pommern var blevet konge.

I vinteren 1409-10 indledte holstenerne åben krig mod danskerne. Krigen varede afbrudt af våbenhviler til 1431, da danskerne måtte opgive den stærke befæstning uden for Flensborg. Hermed mistede kong Erik sin militære nøgleposition i Sønderjylland. På et fredsmøde i Vordingborg 1435 blev det aftalt, at hertug Adolf skulle forblive i besiddelse af den del af Sønderjylland, han beherskede.

Kong Eriks svar på en afvisning fra holstensk side af en voldgiftskendelse var at indanke striden på danehof i 1413. Dommen erklærede at Schauenburgerne havde forbrudt retten til hertugdømmet.¹² I 1421 blev parternes standpunkter trukket kraftigt op under en voldgift og man enedes om, at kejser Sigismund skulle være opmand. Den 28. juni 1424 fradømte kejseren de holstenske grever enhver ret til Sønderjylland.¹³

Kirken i Sønderjylland fungerede som en katalysator i kampen mellem Schauenburgerne og den danske kongemagt, både da Schauenburgerne søgte at få fuldstændigt overtag over Slesvig domkapitel i 1330'erne, og da kollegiatskapitlet i Haderslev under kong Eriks beskyttelse kunne udvide.

Samtidig svækkedes kooperationsånden i Slesvig domkapitel af, at Avignonpaverne brugte den reservationsret, de havde indført ved besættelsen af bispestolen. Tabet af pavestaten havde medført en idelig pengemangel hos kurien. Paven reserverede sig ret til en række embe-

der, og følgen blev, at den, der stod økonomisk stærkt, blev foretrukket. Ofte måtte den udnævnte biskop hæfte for forgængerens gæld.

I 1377 førte pave Gregorius den 11. kurien tilbage til Rom. Det medførte blot, at der ved hans død året efter blev valgt to paver: en italiener der blev i Rom, og en franskmænd der indrettede en kurie i Avignon.

Da Sigismund i 1410 blev kåret som kejser, havde man tre konkurrerende paver. Ydermere var Det Tysk-Romerske Rige splittet, så man på et tidspunkt havde tre kejsere.¹⁴ Kejser Sigismund satte sig for at genskabe den gamle kirkelige orden med kun én pave og indkaldte til kirkemøde i Konstanz 1414-18. Samtidig gik hans politik ud på at genskabe enheden i Det Tysk-Romerske Rige og kejserinstitutionens gamle betydning. De tyske fyrster og kurfyrster havde nemlig tiltaget sig mere og mere magt på kejserens bekostning.¹⁵

Tiden før 1375

Slesvig domkapitel

Den første danske bispestol, paven reserverede sig, var Slesvigs. Reservationen er dateret 11. september 1330.¹⁶ Mens paven udnævnte biskopperne til de øvrige danske bispesæder efter kongens indstilling, gjaldt dette for Slesvigs vedkommende kun for Johannes Skondelev. Slesvig kapitel var meget velhavende. Kapitlet ejede jord for mellem 380 og 400 ploves værdi.¹⁷ Kapitlets økonomiske formåen afspejles af den solidariske ordning, kapitlerne indgik i 1345, hvor hvert enkelt kapitel forpligtede sig til at yde en fordreven biskop økonomisk støtte. Slesvig skulle yde samme understøttelse som ærkesædet, nemlig 25 mark sølv årligt. Til sammenligning kunne Odense nøjes med at yde 8 mark sølv.¹⁸ Stiftets stærke økonomiske stilling medførte, at paven kunne afpresse slesvigbiskopperne store summer ved deres udnævnelse. Til gengæld søgte biskopperne at dække sig ind, eller søgte endog økonomisk gevinst, ved at pantsætte og sælge kirkens gods og ved at hæve subsidier fra stiftets præster.¹⁹ Sammen med det forhold, at biskoppen ikke var valgt af kapitlet, betød det, at der opstod splittelse mellem kapitel og biskop. De forvirrede politiske forhold blev en yderligere kilde til splittelse i kapitlet mellem de medlemmer, der støttede de holstenske grever, og de, der ikke gjorde det.

De holstenske stormænds indvandring i Sønderjylland var farlig for kapitlets holdning til den danske kongemagt og ærkesædet. Flere af slægterne var tilknyttede Schauenburgerne.²⁰ Det vil dog være omsonst blot at opregne, så vidt det nu var muligt, de tyske navne blandt kapit-

lets medlemmer og så antage, at tyskerne tog stilling mod dansk indflydelse. Paven udnævnte i stor udstrækning domkapitlernes kanniker, også Slesvigs. Disse kom fra alle egne af Tyskland og havde derfor ingen tilknytning til Schauenburgerne. Andre faktorer spillede ind. F.eks. blev en dansker, Niels Petersen, støttet af holstenerne, mens en holstener, Erich Dosenrode, blev støttet fra dansk side.

Da biskop Johannes Bockholt døde i 1331, blev pavens reservation aktuel. Følgerne af pavens politik med at reservere sig bispestolene blev straks tydelige. Ikke engang udnævnelsesproceduren forløb glat, muligvis fordi paven søgte at sikre sig en økonomisk gevinst. Da Hellembert de Visbecke, som på det tidspunkt opholdt sig ved kurien, blev udnævnt til at efterfølge Johannes Bockholt, måtte han betale 2.000 gyliden til paven. Paven betragtede pengene som en personlig indkomst.²¹ Derudover skulle biskop Hellembert betale *commune servitium* 1.150 gyliden.²² Paven kasserede den første udnævnelse af 10. juni²³ og lod udfærdige et nyt udnævnelsesbrev, der havde tre måneders gyldighed.²⁴ Til gengæld fik biskop Hellembert tilladelse til at pålægge stiftets præster skatter for at kunne bestride sine udgifter, og det i en størrelsesorden, han selv bestemte.²⁵ Den ejendommelige udnævnelsesprocedure fik uheldige konsekvenser for kapitlet. Grev Gerhardt den 3. forsøgte at få magt over kapitlet ved at få sin gejstlige broder, Gieselbert, indsat som biskop. Paven søgte allerede ved brev af den 29. juni 1331 til domkapitlet at imødekomme eventuelle vanskeligheder. Kapitlet blev pålagt ikke selv at handle mod reservationen. Hvis nogen havde handlet anderledes, skulle de tilbagekalde, hvad der var sket i strid hermed. En sådan skrivelse var sædvane, men en tilføjelse var usædvanlig. Kapitlet blev pålagt, så vidt det var muligt, heller ikke at lade andre forsøge at lægge hindringer i vejen.²⁶ I forvejen var kapitlet blevet meddelt biskop Hellemberts udnævnelse ved brev af 19. juni samme år.²⁷ Det var blot ikke kapitlet muligt at forhindre, at andre forsøgte at handle mod reservationen, for den 16. juni 1332 afgik der tre breve fra pavens kancelli. I det ene pålægges provsten ved Skt. Jørgens Kloster i Stade, scholasticus i Hamburg og scholasticus i Toul at hjælpe biskop Hellembert med at komme i besiddelse af Slesvig bispestol. Det fremgår af brevet, at da biskop Hellembert efter de tre måneder havde afbrudt forvaltningen af bispedømmet, havde nogle fra bispedømmets »naboegne« bemægtiget sig bispedømmets frugter.²⁸ Også til grev Gerhardt og dennes broder Gieselbert afgik der brev. Af det fremgår Schauenburgernes hensigt ligesom hændelsesforløbet tydeligt. Grev Gerhardt og Gieselbert mindes om, at Slesvig bispestol var reserveret. Brødrene gøres klart, at det var biskop Hellembert, der

tilkom bispestolen. »Vi mener rigtignok, at det fuldt ud er kommet til jeres kundskab, hvordan vi efter vores brødres råd og med apostolsk myndighed ved provision har besat den allerede dengang ledige Slesvig Kirke med vor ærværdige broder biskop Hellembert«. ²⁹ Brødrene havde nemlig ikke alene beskattet bispedømmets undergivne, gejstlige såvel som læge, men havde også søgt at hindre biskop Hellemberts provisionsbrev i at blive offentliggjort og under trusler forbudt indbyggerne i Slesvig at huse biskoppen. Ved brev af samme dato indsatte pave Johannes den 22. ærkebiskoppen af Bremen, provsten i Avignon og scholasticus i Hamburg som værneherrer for biskop Hellembert. Væsentligt stærkere værneherrer end tidligere. Paven må formodes at have været i tæt forbindelse med provsten i Avignon. Grev Gerhardt og Gieselbert nævnes ikke direkte. Brevet benytter sig af en formel, der var sædvanlig ved lejligheder af denne art, men det fremgår tydeligt, at det er kapitlet, der sammen med biskop Hellembert har klaget. »Derfor har nævnte biskop og kapitel bønfoldet os«. ³⁰ Det fremgår af denne oplysning, at det er selve kapitlet, der danner front mod Schauenburgerne, og i denne modstand er kapitel og biskop enige. Schauenburgernes indflydelse i kapitlet er utilstrækkelig.

Pavens indgriben må i første omgang have været effektiv. I hvert fald kan biskop Hellembert udstede breve fra bispeborgen Svavsted den 5. september samme år. ³¹ Den 20. august 1332 sluttede Gerhardt den 3. og Gieselbert forlig med biskop Hellembert. ³² Paven havde allerede den 13. november 1329 opfordret grev Gerhardt til at råde bod på det forhold, at han havde ranet den seksårstiende, der var blevet opbevaret i Slesvig domkirke. Greven skulle i så fald blive løst fra det interdikt, han var faldet i. ³³ Den 1. april fik grev Gerhardt kvittering for indbetaling af 600 gylden til det pavelige skatkammer. ³⁴ Åbenbart forsøgte grev Gerhardt at forbedre sit forhold til paven, muligvis fordi han endnu prøvede at skaffe Gieselbert bispestolen. Nu kunne greven lige så godt slå to fluer med ét smæk. Biskop Hellembert måtte nemlig i forliget forpligte sig til at indbetale 450 mark sølv til kurien for greverne. ²⁰ Ydermere måtte biskoppen ikke gøre fordring på de penge, grev Gerhardt havde tilegnet sig fra bispestolen, og sine klager desangående skulle biskoppen kalde tilbage. Fæstningsværkerne omkring Svavsted skulle grev Gerhardt have lov at rive ned, og biskoppen måtte kun befæste borgen, hvis grev Gerhardt eller hertug Valdemar gav tilladelse. Grev Gerhardt havde ingenlunde opgivet at få indsat broderen på Slesvig bispestol. Biskop Hellembert måtte forpligte sig til at betale 1.500 mark sølv til grev Gerhardt selv. Dette beløb ville blive eftergivet, såfremt biskop Hellembert kunne udvirke hos paven, at Gieselbert

fik et stift, som han efter sine frænders råd fandt antageligt. Grev Gerhard betragtede åbenlyst Slesvig stift som sin naturlige indtægtskilde, for biskoppen måtte yderligere forpligte sig til at betale Rewentlowerne 550 mark sølv, som Schauenburgerne skyldte. Døde biskoppen, skulle bispedømmets borge overlades til grev Gerhard eller hans arvinger, indtil de aftalte beløb var blevet betalt. Biskoppen måtte love ikke at forfølge de kanniker, der havde støttet grev Gerhard og Gieselbert. Hermed løftes sløret for kapitlets beskaffenhed. Der fandtes også en gruppe i kapitlet, som støttede Schauenburgerne, men denne gruppe har ikke været særlig talstærk eller handlekraftig nok over for den stærkere gruppe, der dannede modstand mod Schauenburgerne, hvilket kapitlets klage til paven viser.

Den 21. juli 1336 ophæver paven det interdikt, hvori Slesvig stift var faldet, da kong Christoffer den 2. fængslede biskop Tyge af Børglum. Det sker på biskop Hellemberts anmodning. Begrundelsen var, at skønt Slesvig stift hørte til Lunde ærkestift, var Sønderjylland dog et selvstændigt hertugdømme, som i sin tid var et len af den danske konge.³⁶ Det var sket før, at en del af riget søgte at unddrage sig interdikt med en lignende begrundelse. Interdiktet over Halland var på denne måde blevet ophævet i 1331, men her gælder ophævelsen kun så længe kong Christoffer ikke vendte tilbage.³⁷ Det behøvede man ikke frygte for i Slesvig. Kongen var død og det danske rige kongeløst. Unægtelig forekommer indholdet i biskop Hellemberts ansøgning at være en bekræftelse af rigsopløsningen. Alligevel har kapitlets holdning til Schauenburgerne næppe ændret sig, når man tager det brev, pave Benedikt den 12. skriver den 30. juni 1339 til biskop Hellembert i betragtning. Anledningen var, at biskoppen havde forladt stiftet og indsat Gieselbert som sin vikar og efterfølger. Det må være sket i 1337, da brevet nævner, at biskoppen har været borte i to år. Gieselbert havde til gengæld forpligtet sig til at yde biskop Hellembert en årlig sum. Ydermere havde biskoppen pantsat og solgt bispedømmets gods uden kapitlets samtykke og afpresset stiftet store skatter. Derfor havde biskoppen kunnet, hvad der åbenbart havde været hensigten, forlade stiftet med en større sum penge, stor nok til at den kunne skaffe biskoppen en årlig ydelse. I brevet nævnes, at grev Gerhard den 3. havde påført stiftet adskillig skade, og at man derfor måtte frygte, at afgivelserne af stiftets gods og borge ville være stedsevarende. Kapitlet havde opfordret biskoppen til at vende tilbage, og det var provsten, ærkedegnen og kapitlet, der havde indgivet klage.³⁸ Kapitlets holdning over for Schauenburgerne var ikke ændret og i øvrigt heller ikke Schauenburgernes holdning over for kapitlet.

Efter drabet på Grev Gerhard den 3. vendte biskop Hellembert tilbage til sit stift. Den 9. marts 1341 bandlyser biskoppen de lægmænd, der fængsler gejstlige for at afpresse dem penge, og de, der pålægger gejstlige eller deres underordnede skatter og afgifter. Af bandlysningsbrevet fremgår det, at ærkediakonen ved Slesvig domkirke, provsterne i Vidå og Ejdersted og kanniker fra kollegiatskapitlet i Haderslev var blevet fængslet med afpresning for øje.³⁹ Imidlertid blev biskop Hellembert ramt af sygdom og måtte den 21. november 1342 ansøge paven om at nedlægge embedet mod et passende underhold I sin bitre resignationsansøgning klager biskop Hellembert over, at bispedømmets borge og andet gods var taget i besiddelse af lægmænd. Også hans egne kanniker havde modarbejdet ham og i hemmelighed spredt kirkens ejendomme. Biskoppen mener, at grunden hertil er, at han er valgt ved pavelig reservation.⁴⁰ Måske biskop Hellembert ikke er det bedste sandhedsvidne, hans ejendommelige dispositioner taget i betragtning. For biskoppen var det en bekvem udvej at skyde skylden for egne forsyndelser over på kapitlet, men det står unægtelig fast, at der var et grelt skisma mellem kapitel og biskop. Der ville ikke være noget mærkeligt i, at kapitlet selv ønskede at foretage valget af dets overhoved. Et forhold der måtte føre til konflikt.

Det lykkedes dog ikke denne gang for kapitlet at få valgt en af dets egne til den ledige bispestol. Den 4. april 1343 udnævnte pave Clemens den 6. lübeckerkanniken Henrik Warendorp til biskop af Slesvig.⁴¹ Allerede den 9. november 1343 indløste Henrik Warendorp bispeborgen Svavsted.⁴² Henrik Warendorps slægt må i Lübeck have haft en vis anseelse. Fire ud af de syv garanter ved indløsningen anføres med navnet Warendorp, og to af dem er rådmænd, der i et brev af 11. august 1344 angives som biskoppens brødre.⁴³ Ligesom det var tilfældet med biskop Hellembert, udnævnte paven værneherrer for Slesvigs biskop.⁴⁴

Da Henrik Warendorp døde i 1351, valgte kapitlet en af sine egne, Niels Bruun, til biskop. Niels Bruun forstod at handle hurtigt og rejste omgående til Lund, hvor han blev indviet af ærkebiskop Peder.⁴⁶ Samtidig forflyttede paven den 23. maj 1351 biskop Theodorik af Sarepta til Slesvig bispestol.⁴⁷ Den 11. juni 1351 gav paven Theodoriks ven Arnold Nyedorp ærkediakonatet i Slesvig.⁴⁸ Formodentlig for at denne kunne være til støtte for biskop Theodorik mod et genstridigt kapitel. Det hjalp nu ikke meget, for den 22. februar 1352 gav paven, på kejser Karl den 4.s anmodning, Theodorik tilladelse til at modtage et beneficium med sjælesorg og ét uden. Begrundelsen var, at Theodorik ikke var i stand til at oppebære indtægterne fra Slesvig bispedømme.⁴⁹ Den

2. marts pålægger paven biskoppen af Spoleto, den udvalgte biskop af Naumberg og ærkedegnen i Bilina at hjælpe Theodorik med at komme i besiddelse af Slesvig bispestol. De tre gejstlige opfordres til at tilskyn- de biskop Niels Bruun og kapitlet til at anerkende Theodorik som biskop. »For skønt Theodorik ved sine befuldmægtigede havde ladet provisionen oplæse i Slesvig domkirke, havde Niels Bruun skaffet sig indpas i domkirken støttet af provst, dekan og kapitel«⁵⁰ Det hjalp heller ikke, for den 25. marts måtte paven reservere en sognekirke i Breslau stift, fordi Theodorik ikke havde et underhold, der passede til hans biskoppelige status.⁵¹ Den 13. april pålægger paven ærkebiskop- pen af Mainz og de udvalgte biskopper af Olmutz og Naumburg at hjælpe Theodorik med at komme i besiddelse af Slesvig bispestol.⁵² Theodorik må kort forinden have været i Avignon og klaget sin nød, for i et brev afsendt af paven den 2. april til to tyske grever fremgår det, at Theodorik var blevet frarøvet 16 mark guld, som han var på vej med til kurien.⁵³

Den 29. maj 1352 forsøger paven en ny vej. Han anmoder de hol- stenske grever Henrik den 2. og Claus om at hjælpe Theodorik.⁵⁴ En- delig den 18. februar 1353 måtte paven kapitulere over for kapitlet og Niels Bruun. Pave Innocens den 6. overflyttede Theodorik til Minden⁵⁵ og udnævnte den 2. juli 1354 Niels Bruun til Slesvigs biskop. I udnæv- nelsesbrevet anføres, at både kapitlet og Niels Bruun havde været uvid- ende om den pavelige reservation. Paven nævner, at han efter sin forgængers død fortsat havde reserveret sig Slesvigs bispesæde. Det gjaldt alle bispesæder, der var ledige, og han havde således overflyttet biskop Theodorik til det ledige Minden. For at Slesvigs bispesæde ikke skulle stå uden biskop i længere tid (en vanlig formel), udnævnte paven ved reservation Niels Bruun.⁵⁶ Med andre ord: Pavemagten havde måt- tet vige for Slesvig domkapitel, selv om biskoppen af Spoleto havde lyst suspensions- og interdikttdomme.⁵⁷ Nu søgte pave Innocens den 6. at rydde op i de uafklarede spørgsmål, han havde overtaget fra forgæng- eren.

Niels Bruuns bispetid varede til 1369. Det var i hans periode, kapitlet led et svært økonomisk tab ved de første store oversvømmelser i den vestlige del af bispedømmet. Hele byer og kirker forsvandt i havet, da ulykken indtraf i 1362.⁵⁸ I 1367 kunne provsten i Ejdersted erklære, at han på grund af oversvømmelser slet ikke havde haft indtægter, og at han i fremtiden heller ikke kunne forvente at oppebære indtægter.⁵⁹

Da Niels Bruun døde, lykkedes det ikke kapitlet at få udnævnt sin kandidat, Niels Pedersen. Niels Pedersen havde været medlem af ka- pitlet siden 1354, da han ved pavelig provision fik overdraget et kanoni-

kat. I forvejen var Niels Pedersen indehaver af et kanonikat ved kollegiatskirken i Haderslev.⁶⁰ I stedet udnævnte paven den 20. august 1370 Henrik Biscop,⁶¹ der siden 1362 havde været provst i Bremen.⁶² Året efter indsatte pave Gregor den 11. biskop Henrik som nuntius og kollektor for Norden,⁶³ men allerede den 23. oktober 1374 forflytter paven biskoppen til Øsel.⁶⁴ Paven har næppe været tilfreds eller haft tillid til biskop Henriks arbejde som kollektor. I al fald udpeger han den 5. september 1375 Niels Pedersen til at undersøge biskoppens forhold, mens denne var kollektor i Danmark.⁶⁵ I øvrigt havde biskop Henrik på det tidspunkt heller ikke betalt sine fulde servispenge.⁶⁶

Kapitlets kandidat til den nu ledige bispestol var igen Niels Pedersen. Heller ikke denne gang lykkedes det for kapitlet at få stadfæstet sit valg. Årsagen må tilskrives kong Valdemars indgriben. Kongen ønskede en loyal mand på Slesvigs bispestol. Hertugen var død uden arvinger, og kongen virkede kraftigt for rigsenheden og mod Schauenburgerne indflydelse i Sønderjylland. Niels Pedersen kunne ellers over for paven fremføre, at den største og bedste del af kapitlet havde postuleret ham, men samtidig lover provsten Jens Wanneksen på Niels Pedersens vegne, at denne ville yde samme støtte til greverne af Holsten, som hans forgængere havde gjort til de sønderjyske hertuger.⁶⁷

Først her er der tale om en vending i kapitlets forhold til Schauenburgerne. I periodens første del så vi, at kapitlet afviste Schauenburgerne forsøg på at tiltvinge sig magten over kapitlet. Første gang i 1331, da kapitlet sammen med biskop Hellembert klagede til paven over grev Gerhardt den 3. og Gieselbert og igen i 1339, da kapitlet klagede over, at Gieselbert var indsat som stedfortræder for biskoppen. Kun en mindre del af kapitlet havde støttet Schauenburgerne. Det viser det løfte, der, af de holstenske grever, blev aftunget biskop Hellembert i 1332 om ikke at forfølge dem, der havde modarbejdet ham. Derimod har stiftets biskop, på den måde det fremgår af Jens Wannekesens brev, været forpligtet over for den sønderjyske hertug. I de perioder hvor konge og hertug nærmede sig hinanden, må kapitlet uundgåeligt have været i opposition til Schauenburgerne. Man behøver blot at tænke på pave Clemens den 6.s brev af 22. januar 1344, hvor Ribes biskop bliver pålagt at løse hertug Valdemar fra den ed, der var blevet ham aftunget, om ikke at støtte kong Valdemar: »Det er kommet til vor kundskab, at skønt vor elskede søn, den højbjærne mand Valdemar, hertug af Jylland i Danmarks rige, var og er bundet ved en troskabsed til sin herre, vor kære søn i Kristus, Valdemar, Danmarks berømmelige konge, var dog nogle tyskere åbenbare fjender af fornævnte Danmarks konge og rige og hans riges angribere, som er og var

de højbårne mænd, greverne Henrik og Claus af Holstens mænd og vasaller«. ⁶⁸

I samme forbindelse bør nævnes den erklæring, hertugen afgiver den 13. marts 1345, da han slutter gensidig overenskomst med kong Valdemar. Hertugen erklærer, at vi skal være samme herre konge, hans børn og hustru velvillige og tro i alle vanskeligheder og anliggender, som gjaldt det os selv, og hermed skal alt vort være et og forenet i trofasthed og bestandighed. Hvis vi skulle blive overrasket af døden, medens samme herre og konge lever, da skal han have vort land, vore børn, borge og undersåtter og vasaller i sit styre og værge, at råde frit over, indtil nævnte børn kommer til deres lavalder. ⁶⁹

Slesvig stift var et dansk stift med samme forbindelser til Lund som de øvrige danske stifter, jvf. ærkebiskop Peders indvielse af Niels Bruun. Ikke alene bekræftede kong Oluf den 1. maj 1386 kapitlets privilegier, ⁷⁰ men også barnekongen Valdemar den 4. havde som dansk konge i 1326, på det tidspunkt da greverne var Danmarks egentlige magthavere, bekræftet kapitlets privilegier. ⁷¹

Kapitlet har i tidsrummet 1330 til 1375 søgt at værge sine rettigheder, deriblandt også retten til selv at vælge biskop. At kapitlet peger på Niels Pedersen, og at Niels Pedersen afgiver løfte om støtte til Schauenburgerne er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at kapitlet er blevet holstensk orienteret. Kapitlet søger snarere at sikre sig, at en af dets egne overtager bispestolen, og i det tomrum, der opstod ved Abelslægtens uddøen, har man søgt at opnå støtte hos de holstenske grever. Kongens kandidat, Johannes Skondelev, var nemlig ikke fra kapitlets midte, men fra Hessen.

H. V. Gregersen hævder, at en fortykning af kapitlet var sket i årene 1330 til 1375, og en liste med navne på kanniker fra Slesvig indgår i det materiale, han søger at underbygge sit udsagn med. ⁷² Listen, der på ingen måde i øvrigt kan siges at være fuldkommen, opregner rigtignok adskillige tyske navne. I en periode, hvor kirken i høj grad er international, er det ikke nødvendigvis ensbetydende med, at de tyske kanniker stillede sig bag holstenerne. Hermed er ingenlunde sagt, at man i Senmiddelalderen eller tidligere ikke forstod, at der var forskel på dansk og tysk, men der var ingen grund til, at de af kapitlets medlemmer, der ikke af direkte slægtsmæssig interesse var forbundet med Schauenburgerne, ikke snarere skulle søge at understøtte kapitlets integritet. At de mange tyskere fik betydning for den nationale udvikling i Sønderjylland lader sig ikke bortforklare, men det hører en senere periode til.

Haderslev kollegiatskapitel

I 1273 giver biskop Bonde bispetienden i Aller sogn til vor Frue Kirke i Haderslev.⁷³ I gavebrevet nævnes kapitlet ikke direkte, men det fremgår, at tienden skal deles i fire lige store dele, hvoraf en del tilfalder kantoren, en del diakon og subdiakon, en del klokkeren, og for den sidste fjerdedel skal der indkøbes vokslys. Kantoren kan frit styre denne tiende, således at han står for tildelingen til de andre. Det er første gang, det fremgår, at der var tilknyttet et kollegiatskapitel til Haderslev Maria Kirke. Dette bestod åbenbart af fire medlemmer, og det var ledet af en kantor. Hvornår og hvorfor kollegiatskapitlet overhovedet blev oprettet vides ikke. H. V. Gregersen mener, at oprettelsen er et udslag af investiturstriden. Ribebispen Esger støttede kongen, mens biskop Bonde fra Slesvig sammen med hertug Erik støttede ærkebiskop Jakob Erlandsen. Dette skulle efter H. V. Gregersens opfattelse have ført til en ændring af stiftsgrænserne, således at kollegiatskapitlet blev grundlagt på et område, der oprindeligt hørte under Ribe stift.⁷⁴

Imidlertid skriver H. V. Gregersen, at foruden kollegiatskapitlet i København kendes kun det i Haderslev inden for den danske kirkeprovin.⁷⁵ Det er ikke tilfældet. Der vides at have eksisteret yderligere et kollegiatskapitel i Rungholt i Slesvig stift. Betegnelsen er anvendt i det regnskab, procuratoren for domkapitlet i Slesvig opstillede over de tab, bispedømmet havde lidt i tiden 1352 til 1437.⁷⁶ Når der ikke vides mere om dette kapitel, skyldes det, at Rungholt forsvandt under stormfloden i 1362. Eksistensen af endnu et kollegiatskapitel i Slesvig stift svækker H. V. Gregersens hypotese. Måske har den omstændighed, at kapitlet ved Slesvig domkirke højst måtte tælle 24 kanniker,⁷⁷ skønt stiftet var meget stort, spillet ind ved oprettelsen af kollegiatskapitlerne. Der kunne oprettes flere præbender og indføres en administrativ lettelse. Et forhold der understøttes af det pålæg, den pavelige nuntius Bernardus de Montvalent fik den 4. september 1320, vedrørende en omlægning af Roskilde og Slesvig stifter. Det var kommet paven for øre, at Roskilde og Slesvig stifter var vidtstrakte, og at de nuværende biskopper ikke evnede at holde visitats og i overensstemmelse med deres embedspligt lede de troendes menigheder. Paven pålagde Bernardus at foretage en indgående undersøgelse af størrelse og antal af kirker, sogne, borge, byer og steder for at undersøge, hvor det var velegnet at oprette bispedømmer og katedralkirker.⁷⁸ Udover Slesvig var Roskilde da også det eneste danske stift med kollegiatskapitel.

Bartved syssels provsti, Praepositura Barwithwysael, var kollegiatskapitlets virkeområde. Nordgrænsen løb langs Kolding fjords sydlige kyst, videre syd om Kolding til Skodborg ved Kongeåen. Mod syd

nåede provstiet til og med Øster Løgum. Mod vest gik grænsen i en let skrånende linje fra Skodborg til Øster Løgum. Denne linje adskilte samtidig Ribe stift fra Slesvig stift. Als hørte under Odense stift.

Den 12. marts 1309 stadfæstede slesvigbispens Johannes Bockholt statutterne for kollegiatskapitlet.⁷⁹ Blandt andet fremgår, at kapitlet ydes frit valg af kanniker.⁸⁰ Ordinarius skal dog bekræfte valget,⁸¹ og kapitlet var i det hele taget underlagt bispens eller dennes vikar.⁸² Provsten i Bartved syssel, der var bispens repræsentant, havde hverken myndighed over kannikerne eller plads i kapitlet i kraft af provstiet. Derimod var kantoren kapitlets førstemand.⁸³

Kollegiatskapitlet blev understøttet økonomisk fra Slesvig domkapitel. Den, der var født i Bartved syssel og optaget i præstestanden, skulle således tjene i to år i Maria Kirkes kor, men udgifterne skulle afholdes af Slesvig domkapitels indtægter.⁸⁴ Kollegiatskirkens økonomi drog også fordel af, at kirkerne i Barved syssel provsti var fritaget for cathedriticum og øvrige afgifter til biskoppen.⁸⁵

Der var altså lagt op til en vidtgående selvstændighed i forhold til Slesvig domkapitel, men skønt statutterne sagde, at provsten hverken havde sæde i kapitlet eller myndighed over kannikerne,⁸⁶ blev det i 1318 bestemt, at kannikerne såvel som andre præster i Haderslev by skulle lyde biskoppens repræsentant som deres foresatte.⁸⁷ Biskop Johannes Bockholt begrundede bestemmelsen med, at to tidligere provster i Bartved syssel havde meddelt ham, at provsten dér, så længe menneskelig hukommelse rakte, havde udøvet den fulde gejstlige jurisdiktion over kannikerne såvel som øvrige gejstlige i provstiet.

K. J. Jensen mener, at denne afgørelse ikke har skabt den ønskede ro i forholdet mellem provst og kapitel, idet han henviser til et brev fra den pavelige legat Archiboldus af 16. marts 1517. Heri bestemmes, at provsten i Bartved syssel skulle optages i kapitlet som anden prælat med rang næst efter kantor.⁸⁸ Denne afgørelse er meget sen og kan næppe bruges til at forklare forholdene i det 14. og 15. århundrede. Dels har den senere strid mellem Danmark og holstenerne ændret forholdet ved kollegiatskapitlet, dels, hvad det følgende viser, synes statutten tværtimod på enhver måde, skønt formelt overholdt, at have været uden videre betydning.

Niels Pedersen søger den 25. september 1361 paven om stadfæstelse af sin udnævnelse til provst for Bartved syssel, uanset af Niels Pedersen, tillige med andre (kanonikater, præbender), er kannik med præbende ved Slesvig domkirke.⁸⁹ At provsten i Bartved syssel er kannik ved Slesvig domkapitel, er netop hvad man kunne forvente. Det er måske derfor værd at se nøjere på den uklart definerede tilføjelse: *cum*

alliis. Da Niels Pedersen syv år tidligere fik et kanonikat i Slesvig domkapitel, besad han både et kanonikat og et præbende i Haderslev.⁹⁰ Pavens stadfæstelsesbrev siger intet om, at Niels Pedersen skulle fravige disse. Niels Pedersens udnævnelse betyder, at provsten er kanonik i både Slesvig og Haderslev. I ansøgningen af 25. september 1361 benævnes Niels Pedersen med tilføjelsen: *kaldet Brun*.⁹¹ Der foreligger den mulighed, at *provsten* Niels Pedersen ikke er identisk med *bispekandidaten* Niels Pedersen. At der tilsyneladende gjaldt et særligt forhold for Niels Pedersen – *Brun* – viser sig ved, at paven bad hans forgænger som provst, Wessel Bockholt, fravige sine øvrige embeder, da Bockholt overtog embedet som kantor i Slesvig.⁹²

Udviklingen i årene 1309 til 1375 synes ikke at have ført til et kollegiatskapitel med en særlig selvstændig stilling i forholdet til domkapitlet i Slesvig. Udover i 1318 synes der ikke at have været nogen divergens mellem dom- og kollegiatskapitel affødt af, at kollegiatskapitlet var en uafhængigt fungerende institution. Det er derfor vanskeligt at følge H. V. Gregersen, når han skriver: »Som følge af dette kapitels danske kulturpræg havde dets gejstlige en hel anderledes positiv forhåndsindstilling til den dansk-nordiske kongemagt, og hvad der i forvejen kan have eksisteret af rivalisering mellem hovedkapitlet i Slesvig og annekset i Haderslev, er rimeligvis blevet yderligere accentueret af det politiske modsætningsforhold mellem nord og syd«.⁹³

Tværtimod, i hvert fald på ét tidspunkt mellem 1309 og 1375 var to af kapitlets fire medlemmer samtidig indehavere af et kanonikat ved domkapitlet,⁹⁴ ligesom biskoppens repræsentant, provsten, til tider samtidig var medlem af kollegiatskapitlet. Overhovedet synes kollegiatskapitlet at have været ved at bryde sammen, og biskoppen har været nødsaget til at gribe ind. Den 23. juni 1371 må biskop Henrik henlægge indtægterne fra jomfru Maria alter, apostlene Peter, Andreas og Jakobs alter, Hellig Kors alter og Skt. Katarinas alter i Vor Frue Kirke i Haderslev til kollegiatskapitlet. Begrundelsen er, at kirkens fællesgods på grund af pest og ødelæggelse på forskellig vis var i en sådan forfatning, at medlemmerne ikke havde et passende underhold. Økonomien var i en så dårlig tilstand, at kapitlets medlemmer nærede frygt for, at de blev tvunget til at rejse fra kirken og finde bedre underhold andre steder.

Tiden efter 1375

Slesvig domkapitel

Ved sin udnævnelse den 24. januar 1375⁹⁵ måtte Johannes Skondelev

udover de sædvanlige afgifter betale over 4.000 gylden i restancer for sine forgængere.⁹⁶ Den 2. december samme år udnævnte paven dekanen i Lübeck, kantoren i Ribe og skatmesteren i Hamburg til værneherrer for Slesvig stift.⁹⁷ Det var sket før ved udnævnelsen af en ny biskop, men allerede den 19. januar 1376 fandt paven det nødvendigt med stærkere værneherrer. Til erstatning for dekanen i Lübeck og kantoren i Ribe udnævnte paven biskoppen i Lübeck og dekanen i Hamburg.⁹⁸

I begyndelsen af Johannes Skondelevs embedsperiode synes der at have hersket et rimeligt forhold mellem ham og Schauenburgerne. Biskoppen var i besiddelse af bispeborgen Svavsted, da han første gang ses virke i sit stift 12 marts 1378.⁹⁹ Biskoppens forhold var af en sådan art, at han kunne handle med grev Henrik om en besiddelse. I forbindelse med handelen bruges udtrykket »(de) berømte fyrster (og) herrer, Henrik og Claus, grever til Holsten og Stormarn«.¹⁰⁰ Greverne er ikke omtalt som biskoppens herrer. Udtrykket »dux« er heller ikke anvendt.¹⁰¹ I årene 1380-82 har biskop Johannes Skondelev udnævnt en generalvikar.

Denne overgav den 31. marts 1382 bispeborgen Svavsted og hele Slesvig stift til tre mænd, sognepræsten i Gettorf, sognepræsten i Broager og væbneren Siefert Dosenrode.¹⁰² Embedet i Broager var her-tugeligt pant, som de holstenske grever disponerede over. Siefert Dosenrode var en af deres håndgangne mænd.¹⁰³ Unægtelig må man mistænke Schauenburgerne for ad denne vej at forsøge at vinde herredømmet over bispedømmet under Johannes Skondelevs fravær.

Fra 1380, hvor Johannes Skondelev udsteder et brev i Rom, og til 1385 ses biskoppen ikke at have virket i sit stift.¹⁰⁴ Derimod ses han at have fungeret som pavelig kollektor for Lunde kirkeprovins.¹⁰⁵ Ved sin hjemkomst fik biskoppen igen rådighed over Svavsted, og den 16. juni 1385 foretog biskoppen et mageskifte med grev Claus. Biskoppen fik patronatsretten over Broager kirke, mens greven fik patronatet over Maria kapellet i Kalleby.¹⁰⁶ Brevene vedrørende forleningen er udstedt på grevens borg i Nyhus, hvilket tyder på et fredeligt forhold mellem biskop og greve. Det er i dette mageskiftet brev, at grev Claus anvender titlen »sand og arving til Sønderjylland«,¹⁰⁷ mens biskoppen anvender udtrykket fyrste og herre om greven.¹⁰⁸

I 1386 blev grev Gerhardt forlenet med Sønderjylland. I overensstemmelse med kongemagtens politik lovede biskoppen den 8. september hertug Gerhardt af Sønderjylland og grev Claus af Holsten troskab og bistand. Johannes Skondelev benytter ved denne lejlighed udtrykket »sine herrer« om Schauenburgerne.¹⁰⁹ Hermed anerkendte han at

stå i samme forhold til Schauenburgerne, som biskoppen tidligere havde gjort til hertugerne af Abelslægten.

Det afbalancerede forhold varede ikke ved. Den 1. maj 1386 havde kong Oluf bekræftet Slesvig domkapitels privilegier¹¹⁰ men samme år var kapitlet blevet afhængigt af Schauenburgerne ved forleningen i Nyborg.¹¹¹ I 1390 fornyede grev Gerhardt forbudet mod, at hertugdømmets indbyggere overlod jord til kirken. Samme år blev gejstligheden opfordret til ikke at dømme hertugens borgere og bønder.¹¹² Også i forholdet til biskoppen strammede Schauenburgerne grebet. En ganske vist sen kilde: J. A. Cypræus, *Annales Episcoporum Slesvicensium*, 1634, beretter, at greverne på foranledning af domprovsten, Henrik von der See, indtog Svavsted uden at have erklæret krig. På denne måde aftvang de biskoppen 2.000 gylden i maj måned 1395.¹¹³ Omkring 30. oktober 1398 indgik biskoppen forlig med hertug Gerhardt. I forliget indgik, at biskoppen måtte erkende med urette at have klaget til kejser og pave.¹¹⁴ Det er, som om tiden fra biskop Hellemberts dage var vendt tilbage. I 1399 indskrænkede grev Gerhardt yderligere Slesvig domkapitels rettigheder, da kapitlets jurisdiktion blev beskåret. Igen var det Henrik von der See, der gik Schauenburgernes ærinde. Det var ham, der som domprovst på kapitlets vegne accepterede, at det blev berøvet bødeindtægterne fra dets egne bønder.¹¹⁵ Henrik von der See nævnes i 1390 som kannik og i 1392 som domprovst og hertugens kansler.¹¹⁶ Medens kapitlet fik indskrænket sine rettigheder, fik biskop Johannes Skondelev til gengæld sine rettigheder bekræftet af hertugen den 8. april 1399.¹¹⁷ Faktisk stod biskoppen så stærkt, at han i 1406 kunne overlade bispeborgene Svavsted og Stubbe til dronning Margrethe for seks år.¹¹⁸ Tager man slottenes beliggenhed i betragtning, var det et voldsomt anslag mod Schauenburgerne.

Det var da også de to borge, holstenerne med held satte ind på at erobre, da den væbnede konflikt mellem holstenerne og Danmark blev indledt i vinteren 1409-10.¹¹⁹ I forbindelse med konflikten blev Johannes Skondelev groft overfaldet i Flensborg og som fange ført sydpå. Det lykkedes dronning Margrethe ved de efterfølgende forhandlinger at få ham frigivet, men fra den tid ses biskoppen ikke at have virket i sit stift. Sammen med nabobiskoppen, Peder Lykke fra Ribe, repræsenterede han en danske kirke ved konciliet i Konstanz. Et forsøg på at blive udnævnt til biskop i Kammin mislykkedes,¹²⁰ og Johannes Skondelev døde få dage efter, at han i Viborg den 2. august 1421 som repræsentant for den sønder- og nørrejske befolkning havde undertegnet vidnesbyrdet om Sønderjyllands tilhørsforhold til det danske rige.¹²¹

Johannes Skondelev fik i kapitlet støtte af Erich Dosenrode. Erich

Dosenrode var den 11. november 1409 blevet udnævnt til ærkedegn ved pavelig provision,¹²² men i 1411, altså efter konflikten mellem Danmark og Holsten var brudt ud, nævnes den holstensksindede kan-
 nik Johann Hauschildt som ærkedegn og samtidig enkehertuginde Eli-
 sabeths råd.¹²³ Johann Hauschildt står sammen med domprovsten Hen-
 rik von der See opført i kong Eriks klageskrifter mod holstenerne.¹²⁴

Slesvig bispedømme var i tiden 1374 til 1420 i en ejendommelig situation. Forholdet mellem Danmark og holstenerne, der bølgede mellem krig og fred, dannede baggrund for et tilsvarende forhold mellem biskoppen og Schauenburgerne. Tydeligvis vandt Schauenburgerne indflydelse i kapitlet. Det viser alene det forhold, at domprovsten samtidig var hertugens kansler, og at den paveligt udnævnte Erich Dosenrode blev søgt fortrængt til fordel for Johann Hauschildt, som var knyttet til Schauenburgerne.

Samtidig må Schauenburgernes indflydelse have været væsentligt trængt i begyndelsen af den væbnede konflikt. Danskerne stod i stifts-
 byen Slesvig i 1417, og den danske ærkebiskop Peder Kruse opholdt sig
 her i den åbenbare hensigt at demonstrere grænsen for den danske
 kirkeprovins. Som et led i denne mission sendte han ligefrem bud efter
 sit bispeskrud. At det blev opsnappet af en holstensk kaper, kan næppe
 regnes ærkebiskoppen til last.¹²⁵

H. V. Gregersen mener, at den uheldige vending i kapitlets sammen-
 sætning i retning af holstensk orienterede medlemmer, der foregik i
 disse år, betød, at kapitlet stod på Schauenburgernes side.¹²⁶ Det er et
 spørgsmål, om denne forklaring er tilstrækkelig fyldestgørende. At ka-
 pitlets medlemmer for en stor del bestod af mænd, hvis slægter var
 knyttet til Schauenburgerne, betød ikke nødvendigvis, at deres loyali-
 tet ubetinget lå hos Schauenburgerne. Navnlig når kapitlets egne inter-
 esser blev angrebet, må loyaliteten højst tænkeligt, for en stor del af
 dets medlemmer, fortsat have ligget hos kapitlet. Det kan næppe have
 været en fordel for kapitlets medlemmer, at dets rettigheder blev ind-
 skrænket i 1399. Det er utænkeligt, at hele kapitlet i denne sag skulle
 have stået bag dets fremtrædende medlem Henrik von der See. Allere-
 de her anes en splittelse. Den omstændighed, at kapitlet fik indskræn-
 ket sine rettigheder, mens biskoppen fik stadfæstet sine, viser, at
 Schauenburgerne ikke i alle henseender har ment at stå tilstrækkeligt
 stærkt. Man søgte åbenbart at undgå, at biskop og kapitel stod sam-
 men. Endelig betød den pavelige udnævnelse af Erich Dosenrode til
 ærkedegn, selv om han oftest stod svagt, at kapitlet ikke var entydigt
 holstensk orienteret.

Efter Johannes Skondelevs død den 17. august 1421 lykkedes det

kapitlet at opnå pavens stadfæstelse på valget af en af sine egne medlemmer til ny biskop. Den ny biskop var Henrik von der See. Det var et paveligt indgreb mod danske interesser, og ydermere fik Henrik von der See tilladelse til at lade sig indvie af en anden biskop end ærkebiskoppen i Lund. Ærkebiskop Peder Lykke accepterede heller ikke Henrik von der See, men nedlagde den 28. juni 1423 inhibition mod valget.¹²⁷

I sin disputats »Norden och Reformkoncilierne« skriver Beata Losman, at ærkebiskop Peder Lykke undsagde kong Erik i dennes forsøg på at vinde Sønderjylland med våbenmagt: »Inför krigshotet tycks han ha önskat demonstrere, att han som ärkebiskop inte var inblandad på sin kyrkas vegnar«.¹²⁸ Som bekræftelse på dette forhold ser Beata Losman, at Peder Lykke definitivt tilbagekaldte den inhibition, han havde nedlagt mod Henrik von der See i 1423, kort før krigen brød ud i 1426. Peder Lykke havde midlertidigt tilbagekaldt inhibitionen kort før kirkemødet i 1425.¹²⁹ Tilbagekaldelsen skulle altså være en protest mod kong Eriks politik. Overhovedet mener Beata Losman, at kirken stod på dårlig fod med kongen. Kong Erik sammenblandede konsekvent kirkeligt og verdsligt forum.¹³⁰ Alligevel må Beata Losman indrømme, at »i någon mån tycks han dock ha accepteret prelatenes krav på kyrkligt forum; i ett privilegieregister står under 1425 antecknat, att kungen dömde i Slagelse, att ingen präst skulle dömas fredlös vid landsting utan at stå til rätte inför sin biskop«.¹³¹ I den forbindelse opkaster Beata Losman den tanke, at kong Erik forsøgte at vinde biskoppernes støtte i slutkampen om Sønderjylland.¹³²

Beata Losman mener, at Roskildebispens Jens Andersen Lodehat ligesom Peder Lykke var modstander af kong Eriks krig mod holsterne.¹³³ I denne sammenhæng refererer Beata Losman til Henry Bruuns afhandling »Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører«.¹³⁴ Beata Losman medgiver Henry Bruun, at Jens Andersen Lodehat stod i opposition til kongen i tiden 1417 til 1419, og at der i 1421 indtraf en afspænding. Kun bliver der stillet spørgsmål ved Jens Andersens fortsatte loyalitet.¹³⁵

I sin afhandling omtaler Henry Bruun striden om Københavns Slot 1416. Henry Bruun mener, at Jens Andersen i tiden 1417 til 1420 var leder af en stormandsopposition mod kongen og at Jens Andersen aldrig opgav kravet om, at striden skulle afgøres i et gejstligt forum.¹³⁶ Imidlertid kom det til forlig mellem biskop og konge, hvor kongen gjorde indrømmelser,¹³⁷ og biskoppen accepterede status quo i sagen om Københavns Slot.¹³⁸ En af grundene til kongens indrømmelser var, at han havde brug for det sjællandske landstings bistand i tidens mest

brændende udenrigske problem: forholdet til de holstenske grevers krav på Sønderjylland, skriver Henry Bruun.¹³⁹ Den 2. juli 1421 mødte biskop Jens Andersen og hele Roskilde-kapitlet på landstinget og bekræftede, at Sønderjylland fra ældgammel tid havde tilhørt Danmarks rige og krone.¹⁴⁰ Henry Bruun afviser, at Jens Andersens medvirken i denne sag var taktisk bestemt som et led i forligspolitikken, hvad han finder bekræftet ved Jens Andersens vidnesbyrd i 1424. Biskoppen benægtede i sit vidnesbyrd, at de daværende grever eller deres fader nogensinde havde modtaget Sønderjylland som et virkeligt len.¹⁴¹

Kong Erik behøvede i 1425 ikke at vinde biskoppernes støtte i kampen for Sønderjylland. Den havde han allerede fra 1421. Også fra den biskop, der opponerede mod ham, havde han fuld støtte. Tilbage står så om biskopperne kun støttede kongen, så længe han ene benyttede sig af diplomatiske midler. Rigtigheden i Beata Losmans påstand må afhænge af, om ærkebiskop Peder Lykke virkelig tilbagekaldte inhibitionen af Henrik von der See i protest mod kong Eriks krigspolitik.

Da Peder Lykke i 1423 nedlagde inhibition mod Henrik von der See, udnævnte han som modtræk to gejstlige til at varetage administrationen af de biskoppelige indtægter fra den nordlige del af Slesvig stift. Det vil sige den del, kong Erik beherskede. Det var Haderslevkanniken Niels Ulfstand og Flensborgpræsten Peter Riggelsen.¹⁴² På denne vis greb ærkebiskoppen aktivt ind i Slesvig domkapitels økonomi. Kapitlet var nu berøvet enhver indtægt fra den nordlige del af stiftet. Slesvig domkapitels indtægter var indskrænket til at komme fra den del af Sønderjylland, der ligger syd for Flensborg og mod vest i en linje fra det nuværende Frederiksstad til lidt nord for Sønder Løgum. Vest for denne linje havde stormfloder, den største i 1362, lagt landet så godt som øde.¹⁴³ Hertil kom at indtægterne fra jordene var forringede på grund af agrarkrise og krig.¹⁴⁴

Den 1. april blev Erich Dosenrode udnævnt til koadjudator. Udnævnelsen blev begrundet med, at Henrik von der See var blind og alderdomssvækket.¹⁴⁵ »Den nye biskoppen förefalder at ha alrats miss-tänkt snabbt, och i själva verket var han fullt aktiv,« kommenterer Beata Losman.¹⁴⁶ Peder Lykke havde grund til at være tilfreds. Erich Dosenrode var fra dansk side den sandsynlige efterfølger som biskop. Den holstensksindede biskop Henrik von der Sees muligheder var begrænsede, og den fremtidige indflydelse i bispedømmet syntes sikret. Hvad der ikke var lykkedes for Schauenburgerne i forholdet til biskop Hellembert, lykkedes for biskop Peder Lykke over for Henrik von der See.

Henrik von der Sees embedsførelse synes heller ikke at have været

særlig virksom. Den 11. maj 1424 holdt han på grevernes vegne vidneforhør vedrørende Slesvigs forhold til Danmark, som udøver af jurisdictio ordinaria.¹⁴⁷ Derudover kendes ikke meget til biskop Henrik von der Sees virke, udover at han ved én lejlighed synes at have krævet betaling for et sognepræsteembede og altså gjort sig skyldig i simoni.¹⁴⁸

Henrik von der See synes at have været tvungen til at anerkende udnævnelsen af Erich Dosenrode som koadjudator, og Peder Lykke havde dermed vundet en sejr i spillet om Slesvig bispedømme. Derfor kunne han også aflyse arrangementet med de gejstlige, da han definitivt tilbagekaldte inhibitionen den 23. april 1426.¹⁴⁹

Ærkebiskop Peder Lykke gennemførte ikke den sag hos kurien, han havde bebudet, vedrørende Henrik von der See. Det er ikke mærkeligt, pavens sympati for greverne taget i betragtning. For det første er der selve den pavelige udnævnelse af von der See til biskop. For det andet synes pave Martin den 5. at ville optage grevernes sag, da de appellerede til ham.¹⁵⁰ Udfaldet af en sag hos kurien ville have været usikker.

Det er mærkeligt, at Beata Losman kan komme til den slutning, at ærkebiskop Peder Lykke obstruerede den kongelige politik i Sønderjylland i protest mod kong Eriks politik, når Beata Losman selv gør rede for handlingsforløbet i tiden 1423 til 1426. Hvad der passerede, kan dårligt kaldes en sejr for Henrik von der See eller Schauenburgerne, hvilket måtte være tilfældet, hvis Beata Losman har ret i sin påstand.

Haderslev kollegiatskapitel

Når Peder Lykke var i stand til at gribe ind i de sønderjyske forhold ved at overdrage Niels Ulfstand og Peter Riggelsen administrationen af de biskoppelige indtægter i den nordlige del af Slesvig stift, skyldes det den udvikling, der var sket ved kollegiatskapitlet i Haderslev.

Den 12. marts 1401 bekræftede grev Gerhardt kapitlets frihed med hensyn til skatter og afgifter.¹⁵¹ Omkring 1406 overdrog Johannes Skondelev kollegiatskirken indtægterne fra kirkerne i Moltrup, Bjerding, Åstrup og Grarup,¹⁵² og den femte maj 1410 overdrog enkeher-tuginde Elisabeth Øsby kirke til kollegiatskapitlet.¹⁵³ På denne måde var kapitlet sikret en væsentlig tilgang af indtægter allerede før Nyborgdommen i 1413. Efter Nyborgdommen tog kong Erik vor Frue Kirke i Haderslev og hele kapitlet i sit værn.¹⁵⁴

En række donationer fulgte Nyborgdommen:

Den 6. september 1413 bortgav Anders Jensen Spangberg sin ejendom Bejerholm og en gård i Fjeldstrup.¹⁵⁵

Den 4. oktober 1417 udstedte Claus Lembeck på Tørning et skøde til kapitlet på strøgods i Haderslev herred.¹⁵⁶

Den 2. februar 1421 bortskødede Hans og Peter Röver tre gårde i Hejsager på Haderslev Næs.¹⁵⁷

Den 29. september 1422 bortgav Niels Thomesen og hustru jordejendom i Oksbøl og Fredsted i Gammel Haderslev sogn.¹⁵⁹

Tre af donatorerne er holstenske stormænd: Claus Lembeck, Hans og Peter Röver. At kong Erik allerede i 1413 tog kollegiatskapitlet i sit værn viser, at kapitlet på et tidligt tidspunkt indgik i striden om Sønderjylland på kongens side. De tre holstenske donatorer kan være et udtryk for, at den del af kong Eriks hensigter med Nyborgdommen, der gik ud på at vinde de holstenske stormænd, havde båret frugt.¹⁶⁰ Ved Anders Jensen Spangbergs og Niels Thomesens donationer siges det, at formålet var en ombygning af Haderslev Maria kirke.

Tydeligt indgår kollegiatskirken i den politik, som den danske kirke og kongemagt fører i det sønderjyske spørgsmål, når Haderslev Maria Kirke i 1421 bliver betegnet som domkirke.¹⁶¹ Det er vanskeligt at betragte udtalelsen som andet end en taktisk manøvre. Det var ikke kong Eriks hensigt at få anerkendt en *del* af Sønderjylland som hørende til det danske rige, men *hele* Sønderjylland. Det har næppe heller været biskop Skondelevs hensigt at få en del af sit eget bispedømme udskilt til et nyt bispedømme. Udtalelsen kan være vendt mod kapitlet i Slesvig og da have tjent som en trussel, eller den skulle over for kejseren godtgøre, at et eventuelt holstensksindet kapitel kun delvis var repræsentativt, og at et faktisk domkapitel, det haderslevske, stod på kongens side.

Efter Johannes Skondelevs død i 1421 indledtes en voldsom ombygning af Haderslev Maria Kirke i sengotisk stil.¹⁶² Efter Haderslevs brand i 1247 var der blevet opført en teglstenskirke. Den var beskeden i forhold til den nuværende Maria Kirke. Højden var kun den halve, hvad man kan se i skifterne i søjlerne ved opgangen til højkoret samt i de bevarede korsarme, der blev indbygget i den kapelrække, der omgiver det nuværende midterskib.¹⁶³

Byggeriet blev indledt med opførelsen af det nuværende højkor og en udvidelse af sidekorene.¹⁶⁵ Midterskibet blev udvidet til sin nuværende højde, og derefter tilføjedes sidekapellerne.¹⁶⁵ Det betød, at en række nye alterstiftelser kunne indvies. Oprindeligt synes der kun at have været otte altre udover højaltret. Tallet er usikkert. Det bygger på en skrivelse fra 1371.¹⁶⁶ Samme alter kunne være indviet til flere helgener. Den voldsomme udvidelse af kirken har muliggjort, at flere altre kunne indrettes. Desværre kender vi ikke navnene på altre indviet i

1420'rne, eller om der overhovedet blev indstiftet nye altre. Først i 1440'rne kender vi en række donationer, der muliggjorde oprettelsen af forskellige altre.

Derimod ved vi, at antallet af kanniker blev fordoblet i perioden 1375 til 1431. Et stiftelsesdokument fra 1441 taler om, at der efter oprettelsen af fire nye kanonikater med præbende i alt var tolv.¹⁶⁷ Sandsynligvis har de mange donationer omkring 1420 muliggjort denne udvidelse af kapitlet. Det må have været en torn i øjet på Slesvigkapitlet, at medens det var økonomisk trængt kunne kollegiatskapitlet øge sine aktiviteter. Også på denne vis indgik kollegiatskapitlet i Haderslev i den danske kongemagts kamp for Sønderjylland.

Kronens retskrav

Nyborgdommen

I 1413 indkaldte kong Erik til danehof i Nyborg. Det sønderjyske spørgsmål skulle forhandles. Ved at genoplive en ældre dansk institution søgte kongen åbenbart at give sine krav samme historiske legitimitet, som da flensborgernes hyldningsbrev til dronning Margrethe blev affattet på dansk.¹⁶⁸ Kongens anliggende var at fratage de holstenske grever retten til Sønderjylland. Kai Hørby kalder dette »temmelig let-sindigt«,¹⁶⁹ og at »det har været regnet til kong Eriks magthaveriske psykologi, at han således søgte en dom, der stricte gav ham ret efter en feudal teori, der var ganske ude af pagt med tiden«. ¹⁷⁰ Kai Hørby må dog konstatere, »at det er vanskeligt at se, om holstenerne kunne rammes på anden måde, idet kongen i lige høj grad søgte at ramme de stormænd, hansabyerne og andre stæder, der i Sønderjylland lukrerede på det svage regime«. ¹⁷¹

Kai Hørby mener med andre ord, at Nyborgdommen er et brud på den hidtil førte og mere forsigtige politik, der var lagt op til allerede tidligt i dronning Margrethes regeringstid. Et tilbageblik skulle hjælpe i afklaringen af dette spørgsmål, men i første omgang skal dog konstateres, at kong Erik stod i en helt anden og stærkere position som nordisk unionskonge, end dronning Margrethe gjorde ved sin overtagelse af regeringsmagten og ved forleningen i 1386. Endvidere var der indledt åben krig mod holstenerne, allerede mens dronning Margrethe levede.

Forleningen af 1386 er i ordets bogstavelige betydning »mystisk«. Der foreligger intet dokument om forleningen. Forud lå en periode, hvor Sønderjyllands statsretlige stilling ikke var søgt ordnet. I det vacuum, der opstod ved kong Valdemar den 4.s død, havde mecklenburgerne, for at vinde kongemagten i Danmark, søgt alliance med holste-

nerne, hvorved holstenerne skulle vinde territoriale fordele. Udgifterne til krigsførelsen skulle dækkes af holstenerne som en forudbetalt lens- eller panteafgift.¹⁷²

Holstenerne havde ikke indgået en sådan alliance. I det vacuum, der var opstået ved Abelslægtens uddøen, havde dronning Margrethe undladt at foretage sig noget vedrørende Sønderjylland. Herved opnåede dronningen, at holstenerne forholdt sig passive i tronstridighederne. Greverne sad på det tidspunkt som de faktiske magthavere i Sønderjylland, hvilket den af grev Claus anvendte titel: *dominus Sunder Jutiæ*, viser.¹⁷³ Havde dronningen forlenet greverne med Sønderjylland, havde de været forpligtet til en bekostelig militær bistand som kong Olufs vasaller. Præcis dét greverne søgte at undgå i forhold til mecklenburgerne. De sad nu uhindret og gratis med magten i Sønderjylland, mens dronningen havde sikret sig mod anslag sydfra.

I 1385 antog grev Claus titlen »sand arving til hertugdømmet Jylland«. ¹⁷⁴ Dronning Margrethe havde ved at bruge to løver i sit våben også gjort et formelt krav gældende.¹⁷⁵ I 1386 stod dronning Margrethe over for kong Albrecht af Sveriges væbnede styrker. Hvis der blev indgået en alliance mellem mecklenburgerne og holstenerne, kunne situationen blive farlig. Efter forleningen har holstenerne ikke givet nogen modydelse, som f.eks. at stille tropper til rådighed. Tværtimod, i 1389 kom en af de holstenske herrer, grev Albrecht, i dansk krigsfangenskab, da han kæmpede på kong Albrechts side. Dog indebar hertugtitlen også, at Schauenburgerne måtte anerkende Sønderjylland som et dansk len. Det er ikke overraskende, at Presbyter Bremensis gør så meget ud af at beskrive de rituelle handlinger ved forleningen af 1386, der ifølge forfatteren foregik med pomp og pragt,¹⁷⁶ da den ældede grev Claus' nevø, Gerhardt den 6., fik hertugtitlen. De rituelle handlinger er nemlig det eneste, der kan legitimere forleningen; både modydelse og dokument mangler. Først i 1396, da lenseden ved Erik af Pommerns tronovertagelse skulle gentages, sættes trumf ind. Man forlanger en modydelse i form af militær bistand.¹⁷⁷ En sådan kunne afløses af penge. Grev Claus nægter på Schauenburgernes vegne. Han ville tværtimod have sold for krigstjeneste.¹⁷⁸ En vasal var forpligtet til en sådan ydelse, og en formel forlening foreligger derfor ikke,¹⁷⁹ skønt Schauenburgerne fortsat sad inde med den reelle magt og grev Gerhardt fortsat benyttede sig af titlen *dux*.

På borgene rundt omkring i Sønderjylland sad de holstenske pant-herrer. Det gjaldt endog den stærke fæstning Gottorp. Kai Hørby gør opmærksom på, at de holstenske stormænd samtidig blev dømt.¹⁸⁰ Da Schauenburgerne blev dømt for feloni og majestætsforbrydelse, måtte

disse stormænd overgå til kongen som dennes vasaller. Hvis de nægtede, ville deres rettigheder såvel som deres ejendom være at betragte som forbrudte, og de risikerede at blive udsat for kongemagtens væbnede styrker.

Kejserprocessen

Kong Eriks påstande i Kejserprocessen er ofte blevet betragtet med skepsis af historikerne. At kejser Sigismund faktisk dømte til fordel for kong Erik forklares med at antyde, at der skulle have været en art konspiration mellem konge og kejser på grund af slægtsforholdet.¹⁸¹

Kristian Erslev mener, at holstenernes synspunkter er mere redelige og af højere juridisk standard, når han skriver: »For en roligere bedømmelse vil det først træde frem, at vi uvilkårligt har mere respekt for de positive historiske argumenter, som holstenerne fremførte, end for de abstrakte teorier, kong Erik førte i marken.¹⁸² Fejler holstenerne i deres historiske bevisførelse, så tager dog kong Erik mere fejl i den juridiske deduktion, han fremførte med så stor sikkerhed«.¹⁸³

Det mærkelige er, at holstenernes påstande, som Kr. Erslev fremlægger dem, udgør en syllogisme på samme måde som kong Eriks.¹⁸⁴ Forfatteren skriver, at holstenernes påstand gik ud på, at Sønderjylland var et særskilt hertugdømme, og dette tilkom dem i arv efter deres forfædre. Det lå i Tyskland, men på grænsen til Danmark.¹⁸⁵

Kr. Erslev må åbenbart have foretaget en deduktion ud fra den holstenske påstand om, at processen skulle foregå efter sachsisk ret. Kilderne siger nemlig intet om, at holstenerne skulle have påstået, at Sønderjylland lå i Tyskland, og herved er vi netop ved svagheden i holstenernes påstand. Fra kongelig side tager man udgangspunkt i Sønderjyllands oprindelige statsretslige stilling. Denne benægtes ikke af holstenerne ved en påstand om, at Sønderjylland lå i Tyskland, men de argumenterer ud fra principper om hævd, som de mener at have på Sønderjylland, idet de påstår, at der, så længe menneskelig hukommelse rakte tilbage, havde været et hertugdømme Slesvig,¹⁸⁶ der havde sit eget våben med to blå leoparder i et gult felt.¹⁸⁷ Derefter godtgør Schauenburgerne deres arveretslige krav på Sønderjylland, idet de henviser til, at grev Gerhardt i 1326 havde modtaget hertugdømmet som et evigt og arveligt len.¹⁸⁸

Det er holstenerne magtpåliggende, at det er sachsisk lov, der anvendes ved processen. Ved forleningen i 1386 var det grev Gerhardt, der fik hertugtitlen. Ti år senere, da forleningen skulle gentages, var det den gamle grev Claus, der førte ordet, da han nægtede at give modydelse. Grev Claus udtalte sig på Schauenburgernes vegne. Ifølge *Sachsen-*

spiegel, den lensret som holstenerne henviste til, kunne len kun arves af mænd i nedstigende linie. Døde lensmanden uden at efterlade sig sønner, var lenet hjemfalden til lensherren. For at sikre sig sidelinjens arveret kunne man foretage en forlening til samlet hånd, samforlening. Forleningen i 1386 skete til det Schauenburgske hus. Da Valdemar den 3. i 1330 genindsattes som hertug i Sønderjylland, opgav grev Gerhardt ikke forleningen. Også her var der tale om samforlening.¹⁸⁹ Når Schauenburgerne henviser til, at de allerede fra 1326 har været forlenet med hertugdømmet, erklærer de samtidig, at den danske kongemagt havde anerkendt sachsisk lov vedrørende forlening.

Den danske argumentation imødegår ethvert krav fra holstensk side: Alle vidner erklærer, at der ikke findes arvelen i Danmark.¹⁹⁰ Biskop Jens af Roskilde erklærer, at ingen har set eller hørt, at noget i riget er blevet bortgivet som len af kongerne, og at kongen er strengt bundet til denne vedtægt. Yderligere henviser bispnen til kroningseden: Kongen har ikke lov til at formindske riget eller dets gods, men skal af al magt arbejde for dets fremme.¹⁹¹

Kong Eriks påstand fra voldgiftsmødet i 1421 på Femern er beslægtet hermed. Kong Erik erklærer, at hans forgængere ingen ret havde til at forlene, og at det var hans pligt, hvis det var sket, at tilbageføre sådanne len til riget.¹⁹²

I sin afhandling om Kr. Erslevs fortolkning af Constitutio Valdemariana gør Knud Fabricius opmærksom på, at der er en skelnen mellem kongen og kronen. Erik Menved beskylder i 1314 nogle jyske herremænd, der på kongens vegne forhandlede med bønderne om skat, at de »sat dennem selff til dommer imellem os og kronen«.¹⁹³ Herremændene havde åbenbart søgt at vise en modsætning mellem kongens person og hans embede. En række bisper lover, at hvad man vedtager på konciliet i Vienne ikke skulle virke til skade for *kongen til kronen*.¹⁹⁴ I Valdemar Sejrs bekræftelse af lundekirkens privilegier fremgår det, at de virker »også til vor kronens vækst«.¹⁹⁵ Kronen betegner her den upersonlige kongemagt.¹⁹⁶ Til kronen hører de myndigheder, som har fået deres magt delegeret af kongen: ombudsmænd, slotsfogeder og lensmænd.¹⁹⁷ Lenene og birkene betegnes som vores og kronens.¹⁹⁸ Kronen har sit eget økonomiske grundlag: kongelenet, ledingspenge, retsbøder, mønten, formodentlig også købstadsskatter og tolden. »Kronen betegner altså en særlig organisme, hvad man tre århundreder senere ville betegne som en stat«.¹⁹⁹

Da kong Valdemar mødtes med kong Magnus i Varberg i 1343, gentager kong Valdemar sin afståelse af Skåne fra den 3. januar 1341 på egne og kronens vegne. Til yderligere sikkerhed skødede Valdemar

landskaberne til kong Magnus til evig besiddelse. Dette skete med samtykke af kongens råder og hele folket og samfundet.²⁰⁰ Åbenbart har kong Magnus stadig følt sig usikker. Kong Valdemar måtte ydermere på egne, efterfølgeres, arvingers og Danmarks riges kronens vegne give afkald på al ret, navnlig de love der siger, at et almindeligt afkald ikke havde retsgyldighed.²⁰¹

Der er altså udover de kanoniske love en dansk lov – *Leges et statutes patriæ* – der forbyder kongen at give afkald på landområder. At det er på kronens og rigets vegne, viser den efterfølgende uddybning: nemlig at kongen uanset løfte kan tilbagekalde, hvad der har fundet sted, hvis det er til skade for *riget og kronen*.²⁰² Som sikkerhed må den store opmarch af vidner love at hjælpe kong Magnus, hvis kong Valdemar under påskud af netop denne ret tilbagetager skåne.

Efter dansk ret var rigets og kronens besiddelser uafhængelige, ligemeget i hvilke bindende juridiske formler de var afstået. Det er til denne ældre danske retsregel kong Erik tyer, når han erklærer, at forgængeres eventuelle afståelser var ugyldige.²⁰³ Dette understøttes af ærkebiskop Peders erklæring fra 1424 om at Sønderjylland hører under den danske kongemagt og krone,²⁰⁴ og ærkebiskoppen kan derfor svare kejserens befuldmægtigede, at han aldrig har set eller hørt noget om, at der i fortiden skulle have været en særlig slesvigsk eller jysk hertug.²⁰⁵

Ved at benytte sig af ældre danske love og ved at forlange, at processen foregik efter dansk ret, søger kong Erik at genindsætte Sønderjylland i dets oprindelige stilling inden for det danske rige. At det var kong Eriks hensigt bestyrkes af det jyske landstings udsagn fra 1421, hvori Johannes Skondelev deltog, om at Sønderjylland er dansk, fordi der tales dansk i Sønderjylland,²⁰⁶ og kong Eriks fastslåen af, at man benytter dansk lov.²⁰⁷ Til støtte for kongens påstand fremføres kroningseden, samt ældre danske og kanoniske love, der var konstituerende for kongemagten og riget. Holstenernes krav fremstår på denne baggrund som usurpation, handlinger der var sket i en urolig og kaotisk periode, som nu skulle lægges bag.

Konklusion

Der er ikke, som H. V. Gregersen mener, tale om en udvikling i årene op til 1375, hvor Slesvig domkapitel fortyskedes, mens kollegiatskapitlet i Haderslev modsvarende var dansk præget. Slesvig domkapitel afviste to gange Schauenburgerne. Samtidig var de økonomiske forhold ved kollegiatskapitlet en overgang så ringe, at det næppe havde styrke til at modsvare et fortysket domkapitel. Også personsammen-

fald mellem dom- og kollegiatskapitlets medlemmer viser, at der næppe har været tale om et modsætningsforhold. At Slesvig domkapitel måtte træde hjælpende til over for det betrængte kollegiatskapitel taler snarere om et afhængighedsforhold. Avignonpavernes indgriben i bispedømmets anliggender betød, at hvis der herskede et modsætningsforhold, bestod det mellem kanniker og biskop.

Modsætningsforholdet mellem kollegiatskapitel og domkapitel opstår først, efter at den danske kongemagt er blevet styrket, og det bliver for alvor synligt ved kong Eriks retskrav. Det er således den danske kongemagts kamp for Sønderjylland, der er direkte bestemmende for den kirkelige udvikling.

At kongemagts kamp i begyndelsen var succesfuld viser sig ved de ændrede forhold i kollegiatskapitlet efter 1413, hvor de mange donationer også fra holstenske stormænd muliggør en udvidelse af både kirke og kapitel. Kong Eriks politik gik til at begynde med netop ud på at tvinge de holstenske stormænd over på sin side. Mellem Nyborgdommen og 1420'rne, hvor kong Erik havde ændret sine retslige præmisser, skete der en udvikling i den romerske kirke, der markeres ved konciliet i Konstanz. Den danske kirke bakkede uanset øvrig uenighed kong Erik op i hans krav. Kong Eriks stærke hævden af dansk ret i Sønderjylland og det jyske landstings vidneudsagn fra 1421 om, at Sønderjylland er dansk, for der tales dansk i landet, skal ses i lyset af den europæiske udvikling. Der er tale om et princip, der skulle modvirke opløsning og genindføre den orden, man havde forud. I den forbindelse kommer Schauenburgernes tale om arvelen og selvstændigt område til at stå som usurpatoriske tendenser mod ikke alene kong Eriks men også kejsermagts interesser. Herved bliver ærkebiskop Peder Lykes vidneudsagn også klart. Den kirkelige opløsning var en konsekvens af den almindelige opløsning. Også kirken ønskede en orden, der lignede den, der gik forud. At kirken gav sin enige og ufortøvede støtte til kong Eriks krav, og at biskoppen over det vigtige Roskilde stift, Jens Andersen Lodehat, satte sine stridigheder i bero for at kunne stille sig bag kongens kamp for Sønderjylland, betyder, at biskoppen og kirken iøvrigt har anset denne sag for principiel. Kirken opfattede sig som statsbærende på lige fod med kongemagten. Herved bliver kong Eriks kamp og kirkens interesser to sider af samme sag, og herved var ikke alene den danske kirke og konge men også den tysk-romerske kejser forbundet i et interessefællesskab.

Kilder og litteratur

Kilder

- Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker Vedrørende Danmark. Bind II. Udgivet af Alfr. Krarup og Johs. Langebæk. København 1907. (*APD*).
- Antislesvigholstenske Fragmenter. Udgivne efter Foranstaltning af Consistorium ved Københavns Universitet ved Prof. A. F. Krieger. Bind 1-4. Hæfte I-XVI. København 1848-1851.
- Bispekröniken. Den Geistelige Historie offuer alt Danmarckis Rige. Af Arild Huitfeldt. København 1604. Genoptryk, København 1978.
- Chronicon Holtzatie auctore Presbytero Bremensi. Udgivet af J. M. Lappenberg. Quellensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländischen Geschichte. Bind 1. Kiel 1862.
- Danmarks Riges Breve. Udgivet af Det Danske Sprog- Og Litteraturselskab. København 1938 ff. (*DRB*).
- Danske Magazin, 5. række, bind II. Udgivet af Det Kongelige Selskab For Fædrelandets Historie og Sprog. Klageskrifter fra Erik af Pommerns Retsstrid med Holstenerne. Meddelte af Kr. Erslev. København 1889-92.
- Diplomatarium Collegii Canonicorum Hadersleviensium. Aktstykker til Oplysning om Kannikecollegiet i Haderslev før Reformationen. Samlede af C. M. A. Matthiessen. Særskilt Aftryk af Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearkiv, bind II. København 1856. (*Dip. Col. Can. Had.*)
- Diplomatarium Danicum. Udgivet af Det Danske Sprog- Og Litteraturselskab. København 1938 ff. (*DD*).
- Diplomatarium Flensborgense. Samling af Aktstykker til Staden Flensborgs Historie indtil Aaret 1559. Udg. af H. C. P. Sejdlin. Bind I. København 1865. (*Sejd.*)
- Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden. Bind VI, 1,2. Hrsg. von der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. Neumünster 1962-1971. (*SHRU*)
- Scriptores Rerum Danicarum Mediævi. Bind VII. Udg. af Jakob Langebæk, København 1792. (*SRD*)
- Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Udg. ved Kr. Erslev ved Selskabet For Udgivelse Af Kilder Til Dansk Historie. Bind II. København 1896-98. (*Rep.*)
- Quellen zur Geschichte des Bistums Schleswig. Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. Bind 6. Kiel 1904. (*Quellen*).
- Urkunden-Buch der Stadt Lübeck. Hrsg. von dem Verein Für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bind VI. Lübeck 1873. (*UBStL*).

Litteratur

- Albrechtsen, Esben*: Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404. Studier over hertugdømmets lensforhold og indre opbygning på dronning Margrethes tid. København 1981. (*Albr.*)
- Boockmann, Andrea*: Hamburg, Lübeck und Schleswig als Centren der Diözesanverwaltung im Mittelalter. Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, bind II. Neumünster 1978.
- Bricka, C. E.*: Dansk Biografisk Lexicon, bind IX. København 1895.
- Bruun, Henry*: Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører. Historisk Tidsskrift, XI række, bind 6. København 1960-62. (*Bruun*).

- Christensen, C. A.*: Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods. Historisk Tidsskrift, XI række, bind 6. København 1960-62.
- Erslev, Kristian*: Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning. København 1901. (*Erslev*).
- Fabricius, Knud*: Kr. Erslevs Tolkning af den saakaldte Constitutio Valdemariana. Historisk Tidsskrift, XI række, bind 6. København 1960-62. (*Fabric.*)
- Gregersen, H. V.*: Plattysk i Sønderjylland. En undersøgelse af fortyskningens historie indtil 1600-årene. Odense 1974. (*Greg.*).
- Gregersen, H. V.*: Reformationen i Sønderjylland. Skrifter udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland. Nr. 63. Aabenraa 1986.
- Jensen, K. J.*: Studier over Haderslev Marie Kirke 1247-1527. Festskrift ved Slesvig Bispedømmes 1000 Års Jubilæum, 1948. Under redaktion af H. Hejlsbjerg Paulsen. København 1949. (*Jensen*).
- Jørgensen, A. D.*: Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Historie. Historiske Afhandlinger, bind II. Første gang trykt i Nordisk Tidsskrift för vetenskap, konst och industrie. Utg. af Letterstedtska Föreningen 1883. København 1899.
- Losman, Beata*: Norden och Reformkoncilierne 1408-1449. Göteborg 1970. (*Losman*).
- Mackeprang, M.*: De danske Fyrstelen i Middelalderen. Deres Udvikling og statsretslige Stilling. Et forsøg. Historisk Tidsskrift. VI række, bind 6. København 1895-97. (*Mack.*).
- Moltesen, L. J.*: De avignonske Pavers Forhold til Danmark. København 1896. (*Molt.*).
- Pontoppidan, Erik*: Det Danske Sprogs Skiæbne og Forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig. Kommenteret udgave ved Peter Jeppesen, Sønderjyds Maanedstidsskrifts Nytryk nr. 2. Tønder 1943.

Samlede historiske fremstillinger

- Danmarks Historie, bind 2, I. Tiden 1340-1648. Af Kai Hørby. Under redaktion af Axel E. Christensen, H. P. Clausen, Svend Ellehøj, Søren Mørch. København 1980 (AEC).
- Propyläen Weltgeschichte, Bind XVI. Udgivet af Golo Mann og August Nitschke. Berlin, Frankfurt, Wien 1964.
- Slesvig og Holstens historie før 1830. Af H. V. Gregersen. Under redaktion af Svend Ellehøj og Kristof Glammann. København 1981. (SH).

Noter

Angående forkortelser – se Kilder og litteratur

1. Jvf. eksempelvis F. C. Dahlmann: Geschichte von Dänemark in drei Büchern I-II. Hamburg 1841-43. Blandt mange skrifter af A. L. J. Michelsen: Polemische Erörterung über die Schleswig-Holsteinische Staatssuccession. Leipzig 1846. G. Waitz, Schleswig-Holsteins Geschichte I-II. Göttingen 1851-54.
2. Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfølgere 1375-1448. København 1882-1901.
3. Erslev p. 183.
4. Holstenernes »positive argumenter« modstilles kong Eriks abstrakte »teorier«. Erslev p. 183.
5. A. D. Jørgensen p. 247.
6. Jensen p. 262. 28. juni 1423-23. april 1426. Sejd. no 94, bind I.

7. Jvf. Greg. p. 160: »*Stiftet var sprængt*«.
8. C. F. Allen: Det danske sprogs historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland I-II. København 1857-58.
9. Erik Pontoppidan: Det Danske Sprogs Skiæbne og Forrige saavelsom nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig. Især pp. 33-35.
10. Albrec. p. 12.
11. Jvf. H. V. Gregersens udtalelse: »Som følge af dette kapitels (Haderslev kollegiats-kapitel, forf. bem.) danske kulturpræg, havde dets gejstlige en helt anden positiv forhåndsindstilling til den dansk-nordiske kongemagt«. Greg. p. 160.
12. Sejd. no. 66, bind I.
13. Antislesvigholstenske Fragmenter XIV, bind 4, pp. 66-84. Vedrørende krigen jvf. SH pp. 157-164.
14. Sigismund afløste sin halvbroder Wenzel, der imidlertid nægtede at være afsat. Samtidig havde en del kurfyrsterne valgt markgreve Jobst til tysk konge. Jvf. Propyläen Weltgeschichte, bind XVI, p. 403.
15. Jvf. Erslev p. 99.
16. DRB no. 240, 2. række, bind X.
17. Jensen p. 250.
18. DRB no. 154, 3. række, bind II.
19. DRB no. 326, 2. række, bind X.
20. Greg. p. 88. Jvf. pp. 87 og 90.
21. Molt. p. 113, også note 1.
22. Molt. p. 115.
23. DRB no. 306, 2. række, bind X.
24. DRB no. 313, 2. række, bind X.
25. DRB no. 326, 2. række, bind X.
26. DRB no. 317, 2. række, bind X.
27. DRB no. 314, 2. række, bind X.
28. DRB no. 381, 2. række, bind X.
29. DRB no. 380, 2. række, bind X.
30. DRB no. 382, 2. række, bind X.
31. DRB no. 404, 2. række, bind X.
32. DRB no. 397, 2. række, bind X.
33. DRB no. 173, 2. række, bind X.
34. DRB no. 359, 2 række, bind X.
35. Beløbet er 450 mark sølv til kurien og ikke – som J. L. Moltesen skriver – 1450 mark. Molt. p. 114.
36. DRB no. 309, 2. række, bind XI.
37. DRB no. 318, 2. række, bind X.
38. DRB no. 171, 2. række, bind XII.
39. DRB no. 150, 3. række, bind I.
40. DRB no. 268, 3. række, bind I.
41. DRB no. 306, 3. række, bind I.
42. DRB no. 380, 3. række, bind I.
43. Wedekin og Herman Warendorp. DRB nr. 72, 3. række, bind II.
44. DRB no. 180, 3. række, bind II.
45. DRB no. 136, 3. række, bind IV.
46. DRB no. 423, 3. række, bind III.
47. DRB no. 426, 3. række, bind III.

48. DRB no. 456, 3. række, bind III.
49. DRB no. 534, 3. række bind III.
50. DRB no. 535, 3. række, bind III.
51. DRB no. 541, 3. række, bind III.
52. DRB no. 547, 3. række, bind III.
53. DRB no. 546, 3. række, bind III.
54. DRB no. 556, 3. række, bind III.
55. DRB no. 11, 3. række, bind IV.
57. DRB no. 547, 3. række, bind III.
58. Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods pp. 222 og 223.
59. DRB no. 101, 3. række, bind VIII.
60. DRB no. 134, 3. række, bind IV.
61. DRB no. 403, 3. række, bind VIII.
62. DRB no. 157, 3. række, bind VI.
63. DRB no. 14, 3. række, bind IX.
64. DRB no. 394, 3. række, bind IX.
65. DRB no. 506, 3. række, bind IX.
66. DRB no. 461 og 462, 3. række, bind IX.
67. DRB no. 445, 3. række, bind IX.
68. DRB no. 11, 3. række, bind VIII.
69. DRB no. 131, 3. række, bind II.
70. Rep. bind II, no. 3522. 1. maj 1386. Jvf. Albrec. p. 256.
71. DRB no. 305, 2. række, bind IX.
72. DRB no. Jvf. note 5.
73. DRB no. 219, 2. række, bind II.
74. H. V. Gregersen: Reformationen i Sønderjylland, p. 18.
75. Greg. p. 94.
76. *Modo XXIII ecclesie et capelle cum uno collegio videlicet Rungeholt sunt submerse et cantor patitur defectum earundem ecclesiarum procuracionem circiter triginta marcarum.* Quellen p. 100, bind VI. Jvf. Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods p. 223.
77. Jvf. Schleswig Holsteinische Kirchengeschichte, bind II. Artikel af Andrea Boockmann p. 28.
78. DRB no. 274, 2. række, bind VIII.
79. DD no. 178, 2. række, bind VI. Datoen opgives her som den 12. marts 1309, mens K. J. Jensen opgiver datoen til den 17. november 1309 ligeledes med en henvisning til Cypræus. Jensen p. 257.
80. *Libera utatur electione canonicorum.*
81. *qui electionem confirmabit.*
82. *universi vero obsequantur dicto episcopi uel vicario ejus.*
83. *In omnibus actionibus capituli vox praeccellet cantoris, swede sibi concessa in chori superiori.*
84. *facient de fructibus Slesvicensis chori.*
85. *Item capella Gammelhadarsleve et Sedorp sint a cathedratico et procuracionibus exempte et caeteris juribus episcopi, ubi capitulum Haderslevianum habebit potestatem instituere sacerdotes et deponere.*
86. *nec praepositus in Borchsusel juris dictionem habent in canonicos nec locum in capitulo ratione praepositurae.*
87. DRB no. 74, 2. række, bind VIII. Jvf. Jensen p. 256.

88. Jensen p. 256.
89. *Non obstante quod dictus Nicolaus Petri in eadem ecclesia Sleswicensi sit prebendatus canonicus CUM ALIIS*. DD no. 85, 3. række, bind VI.
90. DRB no. 134, 3. række, bind IV.
91. *Item significat sanctiati uestre deuotus uester Nicolaus Petrei dictus Brwn presbyter Sleswicensis diocesis*. DD no. 85, 3. række, bind VI.
92. DRB no. 15, 3. række, bind V.
93. Greg. p. 156.
94. DRB no. 52, 3. række, bind IX.
95. DRB no. 439, 3. række, bind IX.
96. Molt. p. 121.
97. DRB no. 505, 3. række, bind IX.
98. DRB no. 3, 4. række, bind I.
99. DRB no. 372 og no. 374.
100. *Incliti principes domini Henricus et Nicolaus, comites Holtzacie et Stormarie*. DD no. 374, 4. række, bind I.
101. Grev Henrik pantsætter den 12. marts halvdelen af landsbyen Ramsted til biskoppen. I afskriften fra omkr. år 1600 er anvendt udtrykket *dorchluchtige furste*, DD no. 372, 4. række, bind I, svarende til det latinske *inclitus princeps*, der bliver anvendt i gavebrevet af 26. marts. Det er denne handel, der sætter biskop Skondelev i stand til at donere 10 mark afgift af landsbyens indtægter til et vikardømme ved kirken i Svavsted.
102. DRB no. 226, 4. række, bind II.
103. Albr. p. 252.
104. UBStL no. 405, bind IV, 31. marts 1382.
105. Albr. p. 252.
106. DRB no. 586, 4. række, bind II.
107. *Verus heres ducatus lucie, comes Holtzacie et Stormarie*. DD no. 587, 4. række, bind II.
108. *cum magnifico principe domino Nicolao, vero hærede ducatus lucie*. DD no. 586, 4. række, bind II.
109. *Mit unsen gnedigen eddelen Heren*. SHRU no. 830, bind VI,2.
110. Rep. bind II, no. 3522, 1. maj 1386.
111. Albr. p. 256.
112. SHRU no. 890, bind VI,2. Jvf. Albr. p. 256.
113. Albr. p. 254, også note. Vedrørende Cypræus se Albr. p. 254.
114. SHRU no. 1577, bind VI,2.
115. Albr. p. 265.
116. SHRU no. 877, bind VI,2. *Domhere to Sleswik. Provest to Schlessewyck unse Kanzeler*, SHRU no. 1056, bind VI,2.
117. SHRU no. 1516, bind VI,2.
118. Sejd. no. 124, bind I. vidisse af 17. juni 1443.
119. Jvf. SH p. 157 ff.
120. Greg. p. 154.
121. Antislesvigholstenske Fragmenter XIII, pp. 118-122, bind III.
122. APD no. 1053, bind II.
123. Sejd. no. 57, bind I.
124. Danske Magazin, 5. række, bind II, p. 98.
125. C. F. Bricka, Dansk Biografisk Lexicon, bind IX, p. 567. Artikel af Kr. Erslev.

Årstallet opgives af Kr. Erslev som 1417. Huitfeldt opgiver årstallet 1416 i sin bispekrønike. I 1416 indledte kong Erik en belejring af Slesvig by straks efter, at en våbenhvile, der var aftalt i Kolding fem år før, var udløbet. I 1417 havde den danske hær indtaget byen. Skulle biskop Peder Kruse demonstrere grænsen for den danske kirkeprovins, er årstallet 1417 tænkeligt.

126. Greg. pp. 152 og 153.
127. Losman p. 102.
128. Losman p. 102.
129. Losman p. 108.
130. Losman p. 108.
131. Losman p. 108.
132. Losman pp. 104 og 105.
133. Losman p. 108.
134. Losman p. 104.
135. Bruun, Henry. Artikel i Historisk Tidsskrift, 11. række, bind VI. Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører pp. 427-466.
136. Losman p. 104.
137. Bruun pp. 460, 465.
138. Bruun pp. 461 og 462.
139. Bruun p. 462.
140. Bruun pp. 453 og 462.
141. Bruun p. 462.
142. Nicolai Wlfardi canonici Hadersleffnensis et Petri Rigolphi presbiteri in Flensburgh. Sejd. no. 94, bind I.
143. Jvf. Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods pp. 222 og 223.
144. Ibid.
145. Losman p. 102.
146. Losman p. 102.
147. Losman p. 102.
148. Losman p. 102, også note 14.
149. Sejd. no. 94, bind I. Datoen er 23. april 1426 – ikke 13. april som anført af Greg. p. 160.
150. APD no. 1446 og 1447, bind II. Pave Martin den 5. overdrager igen sagen til kejser Sigismund efter klage fra kong Erik. APD no. 1474, bind II. Dette sker efter pres fra kejser Sigismund, jvf. Erslev p. 107.
- 151: Dipl. Coll. Can. Had. no. 4. Datoen er opgivet som 12. marts.
152. Greg. p. 157, også note 431.
153. Dipl. Coll. Can. Had. no. 6. Kong Eriks bekræftelse no. 8 og biskoppens bekræftelse no. 9.
154. Dipl. Coll. Can. Had. no. 11. 21. juli 1415.
155. Dipl. Coll. Can. no. 7 og 14.
156. Dipl. Coll. Can. Had. no. 12.
157. Dipl. Coll. Can. Had. no. 15 og 18.
158. Dipl. Coll. Can. Had. no. 16 og 17.
159. Dipl. Coll. Can. no. 19.
160. Se *Kronens retskrav* p. 20.
161. Antislesvigholstenske Fragmenter XIII, p. 120, bind III. Jvf. Greg. p. 159.
162. Greg. p. 158.
163. Jensen p. 257.

164. Jensen p. 262.
165. Jensen p. 262.
166. DRB no. 52, 3. række, bind IX.
167. Dipl. Coll. Can. Had. no. 23. 9. januar 1441.
168. 24. april 1412. Sejd. no. 64, bind I.
169. AEC p. 148.
170. AEC p. 150.
171. AEC p. 151.
172. Jvf. Albr. p. 25.
173. Albr. p. 44.
174. *Verus heres ducatus lucie*. DD no. 587, 4. række, bind II. Jvf. Albr. p. 46.
175. Albr. p. 46.
176. Presbytero Bremensi, Chronicon Holtzatie kap. 28. Quellen p. 95, bind I.
177. Jvf. Albr. pp. 75 og 76.
178. *men ghelt vor eren denst alse vorscreuen steit*. Antislesvigholstenske Fragmenter XIV, p. 86, bind IV.
179. Albr. p. 91.
180. AEC p. 150.
181. Jvf. eksempelvis AEC p. 151.
182. Erslev p. 183.
183. Erslev p. 185.
184. Erslev p. 168.
185. Erslev p. 174.
186. *A tanto tempora, quod hominum in contrarium non existet fuit, et est ducatus Sleswicensis*. Sejd. no. 88, bind I.
187. *Arma specialia et distincta videlicet duos leopardos blauos in campo blauco*. Sejd. no. 88, bind I.
188. *Pheudum perpetuum et hereditarium a tanto tempora*. Sejd. no. 88, bind I.
189. *quem et actu dicto domicello in solidum inpheodavimus*. antislesvigholstenske Fragmenter VII, p. 76, bind II. Jvf. Mack. pp. 168 og 169, jvf. Albr. p. 63.
190. *de feudo in ipso regno est mencio, sicut in terra Saxonie quod sit*. Fra Anders Jakobsen Lunges vidneudsagn. Sejd. no. 91, bind I. Jvf. Mack. p. 150.
191. *quia nichil consuevit in feudum per Regem Dacia et feuda ibidem sunt incognita et quia prout ipse audivit quando aliquis assumitur in Regem Dacia, ipse rex promittet non diminuere regnum nec bona sed augere pro posse*. SRD VII pp. 404 og 405. Jvf. Mack. p. 150.
192. *Ouer dat dat jenigh koning dede, so darff de koning dede na kumpt, dat myt rechte nicht holden, unde moet van ede wegen de he der kronen unde deme riker deyt, wen konyng wert, dat wedder to der kronen bringen*. Sejd. no. 76, bind I. Jvf. Mack. p. 150.
193. Fabric. p. 253.
194. *Regi aut coronæ*. Fabric. p. 245.
195. *Coroneque proficit et augmentum*. Fabric. p. 254.
196. Fabric. p. 254.
197. Fabric. p. 255.
198. Fabric. p. 255.
199. Fabric. p. 255.
200. *renunciantes sponte et expresse pro nobis, successoribus nostris, hæredibus nostris ac corona regni Daciæ, omni iuris auxilio canonci et ciuilis consuetudinibus legibus et*

- statutis patriæ, beneficio restitutionis in intergrum omnibus exceptionibus doli mali quod metus causa et cuilibet alteri exceptioni iuris et facti, præmissa omnia uel eorum aliquod infringenti uel infringere uolenti.* DD no. 386, 3. række, bind I. Jvf. Fabric. p. 263.
201. *et specialiter iuribus dicentibus generalem renunciationem non ualere et regem alienationes facias in præiudicium regni sui et coronæ posse reuocare promissione in contrarium facta non obstante.* DD no. 386, 3. række, bind I. Jvf. Fabric. 263.
202. *regni sui et coronæ,* se note 21.
203. *ok vinde wi openbare an useme rechte, dat neen konyng de krone ufte dat rike vormynren mach.* Sejd. no. 76 bind I. Jvf. i samme forbindelse note 12.
204. *in dicta terra contenta sub regno et domino Daciae et ipsius coronam spectant.* Sejd no. 91, bind I.
205. *quod numquam uidit audivit, quod esset ducatus specialis Sleszwicensis et Jucie ab antiquo.* Sejd. no. 91, bind I.
206. *item dat veerde so ys de ghemeneste sprake noch huden imme daghe Densch in deme vorscreuenen Sunder-Julande also wol alse in Nortjutlande.* De jyske landstings erklæring. Antislesvigholstenske Fragmenter XIII, p. 120, bind III.
207. *unde moghen dat myt vnseme Denschen rechte bewisen, dat jn Dennemarken neen erueleen gheit.* Sejd. no. 76, bind I.

Zusammenfassung

Der Artikel ist eine Untersuchung über die Lage der dänischen und deutschen Mitglieder des Domkapitels in Schleswig und des Kollegiatskapitels in Hadersleben zwischen 1330 und 1431 im Blick auf die kirchliche Entwicklung in diesem Gebiet und den Kampf der dänischen Königsmacht um Schleswig im späten Mittelalter.

H.V.Gregersen behauptet in seiner Dissertation *Plattysk i Sønderjylland* (Plattdeutsch in Schleswig, eine Untersuchung über die Geschichte der Verdeutschung bis 1600) eine langsame Verdeutschung des Schleswiger Domkapitels zwischen 1331 und 1375, während das Kollegiatskapitel in Hadersleben dänisch geblieben sein soll.

Demgegenüber ist festzuhalten, daß das Domkapitel den Versuch des Holsteiner Grafengeschlechts der Schauenburger, die Kontrolle über das Bistum Schleswig zu gewinnen, zweimal abwies. Das erste Mal versuchte Graf Gerhardt III 1331 den vom Papst zum Bischof ernannten Hellembert daran zu hindern, das Bistum zu übernehmen. Er wollte seinen eigenen Bruder Gieselbert zum Bischof machen. Dieser Versuch mißlang. 1337 verließ Hellembert das Stift, und es gelang dem Grafen, Gieselbert als Stellvertreter einzusetzen. Jedoch konnte Hellembert durch ein gemeinsames Eingreifen von Kollegium und Papst später den Bischofsstuhl wieder übernehmen. Außerdem war im Laufe der Zeit die wirtschaftliche Lage des Kollegiatskapitels so schwierig, daß ein Widerstand gegen das Domkapitel kaum möglich

war. Darüber hinaus mußte sogar das Domkapitel dem Kollegiatskapitel wirtschaftliche Hilfe leisten, was wiederum Hadersleben immer abhängiger von Schleswig machte. Dennoch gab es Kanoniker, die sowohl dem einen wie dem anderen Kapitel gleichzeitig angehörten.

Der Gegensatz zwischen Hadersleben und Schleswig entstand erst nach 1375, als die dänische Königsmacht gestärkt worden war. Dieser Gegensatz wurde besonders deutlich als König Erik Rechtsansprüche auf Schleswig erhob. Auf diese Weise wurde die kirchliche Entwicklung unmittelbar durch den Kampf der dänischen Königsmacht um Schleswig bestimmt.

König Eriks Politik war am Anfang darauf gerichtet, den Holsteiner Adel auf seine Seite zu bringen. Diese Politik erwies sich als erfolgreich. Nachdem König Erik 1413 einen Rechtsprozess in Nyborg gewonnen hatte, bei dem die Schauenburger wegen Landesverrats und Verbrechens an der Krone verurteilt worden waren, entstand auch eine neue Lage beim Kollegiatskapitel in Hadersleben. Dieses bekam Zuwachs an Mitgliedern und Macht, zumal auch der Holsteiner Adel ihm viele Donationen machte.

Zwischen 1413 und 1420 vollzog sich eine Entwicklung in der römischen Kirche, die durch das Konzil von Konstanz gekennzeichnet ist. Diese geschichtliche Periode in Europa ist von dem Bemühen geprägt, die früheren Ordnungen wiederherzustellen, um Sicherheit gegen Zerfall kirchlicher und weltlicher Ordnungen zu geben.

König Erik geht nun von neuen rechtlichen Voraussetzungen aus und behauptet im sogenannten Kaiserprozeß, daß seine Vorgänger kein Recht gehabt hätten, Lehen zu vergeben. Nun sei es seine Pflicht, dafür zu sorgen, die unrechtmäßig vergebenen Lehen wieder dem Reich zurückzugeben. In diesem Zusammenhang sind die Ansprüche der Schauenburger auf Erblehen und territoriale Selbständigkeit als usurpatorische Tendenzen gegen die Interessen sowohl König Eriks als auch des Kaisers zu verstehen.

Auch die Kirche versuchte, zu alten Ordnungen zurückzukehren. Das zeigt sich auch in der Erklärung des dänischen Erzbischofs Peder Lykke von 1424. Darin heißt es, daß er, der Erzbischof, niemals gesehen oder gehört habe, daß es früher ein schleswigsches oder jütländisches Herzogtum gegeben haben soll. Die Tatsache, daß der Bischof des wichtigen Bistums Roskilde Jens Andersen Lodehat seine Streitigkeiten mit dem König aussetzte und dessen Kampf um Schleswig vorbehaltlos unterstützte, zeigt, daß man von kirchlicher Seite aus der Sache grundsätzliche Bedeutung zumaß. Dies alles macht deutlich, daß sich die Kirche als statstragender Faktor auf gleicher Ebene mit

der Königsmacht verstanden hat. Hierbei waren die dänische Kirche und der dänische König in einer Interessengemeinschaft mit dem Kaiser Sigismund verbunden.